

ANADOLU'NUN FETHİ VE SÜLEYMANŞAH DÖNEMİ ANADOLU'NUN FETHİ

Türklerin Anadolu'ya ilk defa ne zaman ve nasıl geldikleri konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Özellikle son yıllarda yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkan kaya resimleri, tamga ve kurganlar, Anadolu'daki Türk varlığı oldukça eskiye götüren deliller ortaya koymaktadır. Ayrıca günümüze ulaşan yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Avrupa Hunlarından olduğu bilinen bir Türk birliği, 395 yılında Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girmiştir. Erzurum'dan Karasu ve Fırat vadilerine kadar ilerleyen bu Hun birliği, bir süre Urfa ve Antakya'yı kuşatmış, ardından Suriye ve Kudüs'e indikten sonra geldikleri yolu takip ederek geri dönmüşlerdir. İslamiyet'in doğuşu ve Türklerin İslamiyet'i yavaş yavaş kabul ederek İslam ordularında yer almaya başlamalarından sonra da Türklerin Emevi ve özellikle Abbasi ordularında Anadolu'daki gaza ve cihat faaliyetlerine katıldıkları bilinmektedir. Ancak bu faaliyetler, Anadolu'nun iç bölgelerinin fethi ve bölgede kalıcı İslâm hâkimiyeti ya da Türk yerleşmesine dönüşmemiştir. Anadolu'nun gerçek anlamda Türkleşmesi ve İslamlaşması ise Selçuklular döneminde gerçekleşecektir. Selçukluların Anadolu'daki ilk faaliyeti Urfalı Mateos'un eserinden öğrendiğimiz kadarıyla 1018 yılında Çağrı Bey tarafından yapılan Doğu Anadolu akınıydı. Çağrı Bey, emrindeki küçük bir Selçuklu birliği bölgeye gelerek Van çevresinde Bizans'a bağlı olarak hüküm süren Vaspurakan Ermenilerine karşı gaza ve cihat faaliyetlerinde bulundu. Gazneli Mahmud'un Arslan Yabgu'yu Kalencar Kalesi'ne hapsedmesi (1028) üzerine ona bağlı olan Türkmenlerin Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya geçmesi de bölgeye çok sayıda Türkmenin yerleşmesine yol açtı. Böylece Anadolu'ya yönelik Büyük Oğuz göçü başlamış oldu. Bu göçler 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra da devam etti. Bunun yanında Tuğrul Bey tarafından görevlendirilen Selçuklu melikleri, Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya girip Doğu Anadolu bölgesinde Bizans İmparatorluğu ve ona tabi Ermeni ve Gürcülerle mücadele ettiler. 1048 yılında Bizans'la yapılan Pasinler Savaşı'nı kazanan Selçukluların Anadolu'daki ilerleyişi 1054 yılında Tuğrul Bey'in Malazgirt Kalesi'ni kuşatmasıyla ileri bir safhaya geçti. Sultan Alp Arslan döneminde ise Kars, Ani, Malazgirt, Ahlat, Erciş, Membiç ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan bazı şehir ve kaleler ele geçirilmişti. Bu gelişmeler karşısında çaresiz kalan Bizans Türkmenleri Anadolu'dan çıkarmak için büyük çaba harcarsa da başarılı olamamıştır. Özellikle 1068 yılında tahta oturan Romanos Diogenes, Anadolu'daki Türkmenlere karşı 1068, 1069 ve 1070 yıllarında üç büyük sefer düzenledi, fakat hiç bir başarı elde edemedi. 1071 yılında ise o güne kadar görülmemiş büyüklükte bir ordu toplayarak yeni bir Anadolu seferine çıktı. Sultan Alp Arslan onu Malazgirt'te karşıladı ve Bizans ordusunu mağlup etti (26 Ağustos 1071). 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra esir düşen Romanos'la yapılan antlaşmayla Bizans, Selçuklulara vergi vermeyi kabul etmiştir. Ancak Sultan Alp Arslan'ın serbest bıraktığı Romanos, İstanbul'a döndüğünde tahtına oturamamış, yeni imparator VII. Mihail ise anlaşmayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine Anadolu'nun fetih emrini veren Sultan Alp Arslan, bölgeye büyük bey ve emirlerini göndermiştir. Kısa süre içinde Anadolu'nun muhtelif bölgeleri fetheden Selçuklu bey ve emirleri, fethettikleri yerlerde yeni Türk beylikleri kurmuşlardır. Çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu bölgesinde kurulan bu devletlerin en önemlileri Erzurum'da Saltuklular, Sivas ve çevresinde Danişmendliler, Divriği'de Mengücekliler, Bitlis ve Erzen'de Dilmaçoğulları, Ahlat, Van, Erciş, Bargiri, Tatvan, Malazgirt, Muş ve Sason civarında Ahlatşahlar ve Mardin ve çevresinde Artukoğulları'dır. Ancak bunlardan en önemlisi Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'dir.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ

Kutalmışoğulları ve Tarih Sahnesine Çıkışları Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah'ın babası, Selçuk Bey'in dört oğlundan biri olan Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'tır. Arslan Yabgu, 1028'te Gazneli Mahmud tarafından esir edilip Kalencar Kalesi'ne hapsedildikten sonra Selçukluların başına Tuğrul ve Çağrı beyler geçince Arslan Yabgu'ya bağlı Yabgulu Türkmenleri onların hâkimiyetini kabul etmeyerek Irak ve Azerbaycan'a oradan da Anadolu'ya göçmüşlerdir. Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış ise Tuğrul ve Çağrı'ya itaat ederek onların hizmetine girmiş, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş sürecinde büyük hizmetleri olmuştur. Tuğrul Bey'in son dönemlerinde Selçuklu tahtını ele geçirmek için harekete geçen Kutalmış, Tuğrul Bey'in vefatından sonra da isyanını devam ettirmiş ve o sırada Büyük Selçuklu tahtı için harekete geçen Alp Arslan'a yenilerek hayatını kaybetmiştir (1063). Çocukları Süleymanşah, Mansur, Alp İlig ve Devlet (Dolat) ise Sultan Alp Arslan tarafından esir edilerek Büyük Selçuklu sarayında bir çeşit rehin hayatı yaşamaya mahkûm

edilmişlerdir. 1072 yılında Sultan Alp Arslan'ın ölümü üzerine bir şekilde saraydaki rehin hayatından kurtulan Kutalmışoğulları Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye gelerek tarih sahnesine çıkmışlardır. Kutalmışoğullarının Anadolu'ya Gelişleri Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de o dönemde güçlü emirler ve Selçuklu beyleri hâkimdi. Bu durumda Süleymanşah ve kardeşlerinin burada tutunması çok zordu. Nitekim burada bazı girişimlerde bulunsalar da başarılı olamadılar. Atsız Bey'e karşı giriştikleri bir askeri harekâta yenildiler ve kardeşlerden Alp İlek ve Devlet, Atsız Bey'e esir düştü. Bunun üzerine Anadolu'ya yönelen Süleymanşah ve ağabeyi Mansur, 1074'te Konya ve Gevale'yi alıp batıya doğru ilerlemeye başladılar. İznik'in Fethi ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu 1075 yılında ise İznik'i fethederek Türkiye Selçuklu Devleti'nin temellerini attılar. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki, bazı Selçuklu tarihçileri Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu tarihte yani 1075'te kurulduğunu kabul ederken, bazıları 1078, bazıları 1081, hatta bazıları da 1093 yılını ileri sürerler. Bu konuda başka görüşler de ileri sürülmüştür.

TÜRKİYE SELÇUKLU-BİZANS İLİŞKİLERİ

Süleymanşah'ın İznik'i fethettiği sıralarda Bizans'ın siyasi durumu son derece karışık bir vaziyetteydi. 1071'de Malazgirt'te Bizans ordusunu yenen Türklerin çok kısa bir süre içinde İznik'e kadar ilerlemesi ve 1075'te burada bir devlet kurması, Bizanslılar için hayret ve hayranlık uyandıran bir gelişmeydi. Türk ilerleyişini yalnız başına durduramayacağını anlayan İmparator VII. Mihail, daha 1074 yılında Katolik Hristiyanlığın dini lideri konumunda olan Papa VII. Gregorius'a müracaat ederek, ondan yardım istemek zorunda kalmıştı. Papa, Ortodoks mezhebine mensup olan ve bu yüzden de "kâfir" olarak nitelendirdiği Bizans imparatorunun bu talebinin, kilise-lerin birleştirilmesini sağlayacağı düşüncesiyle kabul etti. Hemen Avrupa'daki Hristiyan krallara bir çağrıda bulundu. Ama dönemin şartları, Avrupa'daki siyasi ve ekonomik durum buna imkân vermedi. Böylece her ne kadar kuvveden fiile geçmemiş olsa da bir Haçlı seferi fikri doğmuş, Türklere karşı Haçlı seferi düşüncesinin fikri alt yapısı oluşmaya başlamıştı. Süleymanşah'ın Botaniates'i İmparator Yapması Diğer yandan Bizans tahtındaki karışıklık bütün hızıyla devam etmekteydi. Rumeli ordusu kumandanı Bryennios ile Anadolu ordusu kumandanı Botaneiates, İmparator Mihail Dukas'a karşı ayaklanarak imparatorluklarını ilân etmişlerdi. Kütahya'dan İstanbul'a yürüyen Botaneiates, Sultan Alp Arslan'a isyan edip Bizans'a sığınan Erbasgan'ı Süleymanşah'a göndererek ittifak teklifinde bulundu. Süleymanşah bu teklifi kabul etti ve 2000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Botaneiates, Bizans tahtını ele geçirip imparator oldu (1078). Süleymanşah İstanbul'da Bizans'ın bu karışık durumundan faydalanan Süleymanşah, devletin sınırlarını Marmara ve Karadeniz yönlerinde genişletti. Kısa zamanda Bursa çevresiyle Kocaeli yarımadasını ele geçirerek Üsküdar ve Kadıköy'e doğru ilerledi, hatta Anadolu kıyılarında gümrük daireleri kurup Boğaz'dan geçen gemilerden vergi almaya başladı. Böylece İstanbul Boğazı, Selçuklu-Bizans sınırlarını oluşturmuş oldu. Süleymanşah'ın Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmasının ardından kalabalık Türkmen kitlelerinin Azerbaycan'dan Anadolu'ya gelmesiyle bu coğrafyada Türk nüfusu çoğalmaya başladı. Bizans'ta ortaya çıkan huzursuzluklar yüzünden çeşitli ırklardan oluşan yerli halklar, Süleymanşah'ın yönetimini benimsedikleri gibi büyük arazi sahiplerinin hizmetinde çalışan ve esir muamelesi gören köylüler Selçuklu yönetiminde hürriyetlerini kazandılar ve toprak sahibi oldular. Selçukluların Rumeli'ye Geçişi ve Silivri (Kalavrye) Savaşı Türkiye Selçuklularından aldığı yardım ve destekle Bizans tahtına oturan Botaneiates, imparatorluğunun ilk günlerinden itibaren ciddi meselelerle karşı karşıya kaldı. Bunlardan en önemlisi, 1077'de İmparator Mihail döneminde Rumeli'de başlayan ve halen devam eden Nikephoros Bryennios isyanıydı. Botaneiates, Bizans komutanlarından Aleksios Komnenos'u onun üzerine gönderdi. Ayrıca Süleymanşah'a müracaat ederek ondan yardım istedi. Süleymanşah, Aleksios kumandasındaki Bizans ordusuna 2000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Aleksios, Bryennios'un karargâhını kurduğu Silivri civarına yöneldi. İstanbul'dan, Süleymanşah'ın göndereceği ikinci destek birliklerini beklemeden hareket etti ve Bryennios'un kuvvetleri tarafından mağlup edildi. Bu sırada Süleymanşah'ın gönderdiği ikinci yardım kuvveti yetişti ve Bryennios'u mağlup etmeyi başardı. Bu olay aynı zamanda sınırlarını boğaza kadar genişletmiş olan Süleymanşah ve Türkiye Selçuklularının, Rumeli topraklarındaki ilk askeri faaliyetiydi. Kutalmışoğlu Mansur'un Ölümü Süleymanşah devleti ağabeyi Mansur ile birlikte yönetiyordu. İki kardeş arasındaki birlik ve beraberlik, 1077/1078'de bozuldu. Zira bu tarihte Büyük Selçuklu sultanı Melikşâh, Anadolu ve Suriye'deki tâbi bey ve melikleri kontrol altına almak amacıyla kardeşi Tutuş'u Suriye'ye, Emir Porsuk'u da Anadolu'ya gönderdi. Kaynaklarda sınırlı ve çelişkili bilgiler sebebiyle ne şekilde geliştiğini tam olarak bilemediğimiz olaylar neticesinde Mansur, Porsuk tarafından öldürüldü. Mansur'un tarihi rolü, Süleymanşah'la ilişkisi ve ölümüne sebep olan gelişmeler üzerindeki sorular cevapsız kalsa da onun ortadan kalkmasıyla Süleymanşah, yönetiminde tek söz sahibi haline geldi. Aleksios Komnenos'un Bizans Tahtına Oturması Bizans İmparatorluğu'ndaki iç karışıklıklar Botaneiates döneminde de devam etti. Bizans imparatoru, Türkiye Selçuklularının yardımıyla Bryennios'un isyanını henüz yeni bastırmıştı ki hemen ardından Basilakios, Konstantinos Dukas ve 1080 yılında da Nikephoros Melissenos, imparatorluk tahtı için harekete geçtiler. O sırada Botaneiates'le arası bozulan Süleymanşah ve bazı Türk beyleri tarafından da desteklenen Melissenos, Selçuklu kuvvetleriyle birlikte Kadıköy'e kadar ilerledi. Ancak bu sırada kendisinden daha önce harekete geçen Aleksios Komnenos,

Bizans tahtını ele geçirmiş ve imparatorluğunu ilan etmişti (1081). Drakon Çayı Antlaşması İmparator Aleksios, Türkleri İstanbul kapılarından atmak için üzerlerine ordu gönderdiyse de başarılı olamadı. Üstelik bu sırada Sicilya Norman kralı Robert Guiscard da, İstanbul'u ele geçirmek üzere, Papanın desteğini almış olarak ilerlemekteydi. İki düşman arasında sıkışmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Aleksios, Normanlara karşı serbest kalabilmek için Süleymanşah'la anlaşmayı tercih etti. İmparator çok miktarda para ve değerli hediyeler göndererek, diğer bir ifadeyle yüksek miktarda vergi vererek Süleymanşah'ı antlaşma yapmaya ikna etti. Süleymanşah'ın sultan unvanıyla imzaladığı (Nisan 1081) bu antlaşmanın en önemli tarafı, Bizans'ın resmen Türkiye Selçuklularını tanıması ve Drakon Çayı'nın doğusunda kalan ve zaten fiili olarak Türklerin elinde bulunan Anadolu topraklarının kendisine terk edilmiş olmasıydı.

SÜLEYMANŞAH'IN DOĞU POLİTİKASI VE ÖLÜMÜ

1081 yılında tahta oturan Aleksios'la bir antlaşma yaparak Boğaz'a kadar olan toprakların Türkiye Selçuklularına ait olduğunu tescillemiştir. 1081 yılı antlaşmasından sonra doğuya dönen Süleymanşah, Antakya ve Tarsus'u ele geçirdikten sonra Kuzey Suriye'ye yönelmiştir. Onun Kuzey Suriye'ye yönelmesi, bölgedeki mahalli beylerle Selçuklu melik ve emirlerini rahatsız etmiştir. Özellikle Halep hâkimiyeti konusunda yaşanan gerginlik, Türkiye Selçuklu hükümdarı Süleymanşah'la Suriye Selçuklu meliki Tutuş'u karşı karşıya getirmiş ve Aynu Seylem'de yapılan savaşı kaybeden Süleymanşah hayatını kaybetmiştir (4 Haziran 1086). Süleymanşah'ın ölümünden sonra oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan, Sultan Melikşâh tarafından İsfahan'a götürüldüğünden, Türkiye Selçuklu tahtı Süleymanşah'ın İznik'te naip/vekil olarak bıraktığı Ebu'l-Kasım, onun ardından da Ebu'l-Gazi tarafından korunmuş, bu durum Kılıç Arslan'ın 1093 yılı başında İznik'e gelip babasının tahtına oturmasına kadar devam etmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah, 1086 yılında Melik Tutuş'la yaptığı savaşta hayatını kaybedince Türkiye Selçuklu Devleti dağılma tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Zira ordusu dağılmış, Kuzey Suriye'deki toprakları paylaşılmış, Anadolu'daki bey ve emirleri bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Üstelik esir edilen oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan, Sultan Melikşah tarafından İsfahan'a götürülmüş, Türkiye Selçuklu tahtı boş kalmıştı. Süleymanşah'ın İznik'te naib olarak bıraktığı Ebu'l-Kasım, ardından da Ebu'l-Gazi, İznik'i korumayı ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin devamını sağladılar.

KILIÇ ARSLAN'IN İZNIK'E GELİŞİ VE TAHTA OTURMASI

Sultan Melikşah'ın 1092'te ölümü üzerine İsfahan'da bulunan Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan bir şekilde İsfahan'dan ayrılmayı başararak Anadolu'ya döndüler. Kılıç Arslan, önceleri babası Süleymanşah'ın idaresinde bulunan Orta Anadolu bölgesindeki Türkmenlerin kendisine katılmasıyla büyük bir kuvvete sahip oldu. Bu kuvvetle 1093 yılı başlarında İznik'e gelerek babasının tahtına oturdu.

BİZANS VE ÇAKA BEY İLE İLİŞKİLERİ

Kılıç Arslan ilk olarak iç işleriyle ilgilendi. Babası Süleymanşah'ın ölümünden sonra bazı ona bağlı bazı bey ve emirler müstakil hareket etmeye başlamışlardı. Kılıç Arslan'ın hâkimiyet sahası sadece İznik ve civarından ibaretti. Bu yüzden ilk iş olarak iç işlerini düzeltmeye çalıştı. Ardından yıllardır Bizans ile mücadele eden Çaka Bey'le ittifak yaptı. Ancak iki Türk hükümdarının ittifakından endişeye kapılan Bizans imparatoru Aleksios, Kılıç Arslan'ı Çaka'ya karşı kışkırtarak ikisinin arasını bozmayı başardı. Neticede Çaka Bey, denizden ve karadan İstanbul'u abluka altına aldığı sırada Kılıç Arslan tarafından öldürüldü. Bu gelişmenin ardından Kılıç Arslan, İmparator Aleksios'un Balkanlar'da Kumanlarla yaptığı savaşlardan yararlanarak Bitinya bölgesine, İzmit ve çevresine akınlar düzenlemeye başladı. Aleksios, Kumanlarla savaşı bitirdikten hemen sonra Sapanca Gölü'nün güneyinden İzmit körfezine uzanan bir kanal kazdırıp içini su ile doldurdu. Böylece Türklerin İzmit çevresine girmesini engellemek istedi.

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ

Kırkgeçit (Drakon) Savaşı Bu sırada Birinci Haçlı Seferi başladı. Keşiş Pierre l'Ermite idaresinde İstanbul'a gelen kalabalık Haçlı birlikleri, İstanbul'da geldikten sonra Türkiye Selçuklu topraklarına girdiler. İlk Haçlı ordusu İznik üzerine yürürken Kılıç Arslan'ın kardeşi Kulan Arslan (Davud) tarafından Kırkgeçit (Drakon) vadisinde imha edildi (21 Ekim 1096). Yeni Haçlı Ordularının Gelişi ve İznik'in Düşüşü Kazanılan bu başarı, Haçlıların küçümsenmesine yol açtı. Bu yüzden Kılıç Arslan, Avrupa'dan yola çıkan yeni Haçlı ordularının gücünü öğrenmeden ve önlem almadan Malatya üzerine sefere çıkmaya karar verdi. Danişmendlilerin de ele geçirmek istedikleri Malatya o dönemde Ermeni Gabriel'in hâkimiyetinde bulunuyordu. Kılıç Arslan, 1097 yılında Malatya'ya geldi ve şehri kuşattı. Bu sırada yeni ve savaş gücü yüksek büyük Haçlı orduları Anadolu'ya akmaktaydı. İstanbul'dan Anadolu'ya geçen kalabalık Haçlı birlikleri İznik'i kuşattılar ve şehri ele geçirdiler. Kılıç Arslan, ordusunun bir kısmını İznik'e yardıma gönderdi. Hemen ardından kuşatmayı kaldırarak kendisi de yola çıktı. Fakat çok geç kalmış, o İznik'e ulaştığında şehir tamamen ablukaya alınmıştı. Şehre girebilmek için güney surları karşısına yerleşmiş olan Kont Raymond de Saint-Gilles'in ordusuna hücum ettiyse de kuşatmayı yaramadı. Haçlılar 19 Haziran 1097'de genel hücum kararı aldılar. İznik müdafileri, şehri o gece Bizans kuvvetlerinin kumandanı Butumites'le anlaşarak şehri ona teslim ettiler.

KILIÇ ARSLAN'IN HAÇLILARLA MÜCADELESİ

Kılıç Arslan mücadeleyi bırakmadı. Haçlılar Eskişehir'e geldiklerinde onlara bir baskın verdi (30 Haziran 1097). Savaşın ilk aşamasında üstün olan Selçuklu kuvvetleri, Haçlı karargâhını kuşattılar. Ancak bu sırada arkadan gelen ikinci bir Haçlı ordusu, Haçlıların yardımına yetişti. Kılıç Arslan'ın kuvvetleri büyük kayıplar vererek çekilmek zorunda kaldılar. (1 Temmuz 1097). Bu olayın ardından Kılıç Arslan, onların geçecekleri yol üzerindeki su kaynaklarını ve her türlü yiyecek maddesini de yok edildi. Haçlılar, Akşehir (Philomelion) üzerinden Konya'ya (İkonion) yürüdüler. Türkler, Konya'yı da boşaltmışlardı. Haçlılar Meram'da birkaç gün dinlendikten sonra Ereğli'ye doğru yola devam ettiler. Kılıç Arslan, Danişmendliler ve Kayseri beyi Hasan ile birlikte Haçlılara Ereğli yakınında yeni bir saldırı düzenlediyse de netice alamadı. Haçlılar, Ereğli'den Kayseri'ye doğru yürüyüşe geçerken, Tankred ve Bodven (Baudouin de Boulogne) kumandasındaki iki grup ana ordudan ayrılarak güneye yöneltiler. Haçlı kuvvetleri Türklerin elinde bulunan Tarsus, Misis ve Adana şehirlerini zaptettiler.

Doğu'da bağımsız bir devlet kurmak isteyen Baudouin de Boulogne ise Ermenilerle anlaşarak Urfa'ya gitti. Şehrin hâkimi Ermeni Thoros'u bertaraf ederek Urfa'da ilk Haçlı devletini kurdu (10 Mart 1098). Kayseri yönünde ilerleyen ana Haçlı ordusuna karşı Kayseri bölgesindeki topraklarını savunmak isteyen Emir Hasan, Haçlı ilerleyişini durduramadı ve geri çekilirken askerleriyle birlikte şehit oldu. Bu çarpışmadan sonra Antakya önlerine kadar bu Haçlı ordusunun karşısına bir daha silahlı kuvvet çıkmadı. Fakat Gökşun'dan sonra birden kötüleşen yollar, Haçlı ordusunun çok kayıp vermesine sebep oldu. Bu arada çevredeki Türk birlikleri fırsat buldukça Haçlılara baskın veriyor, ancak sayıca çok üstün olan Haçlı birliklerini durdurmak mümkün olmuyordu. Ayrı durum, ana Haçlı ordusundan ayrılan gruplar için de geçerliydi. Haçlılar, 20 Ekim 1097'de Yağısıyan tarafından idare edilen Antakya'ya gelip şehri kuşatsalar aylarca süren bu kuşatmadan sonuç alamadılar. Bu arada Büyük Selçuklu sultanı Berkyaruk'un şehri kurtarmak üzere Musul valisi Kürboğa idaresinde gönderdiği ordunun yaklaşmakta olduğu haberi Haçlıları endişeye düşürdü (Mayıs 1098). Karargâhta çıkan panik, bazı Haçlıların ordudan kaçıp yurtlarına geri dönmelerine sebep oldu. Etienne de Blois Anadolu'da İmparator Aleksios ile karşılaştı ve ona Antakya kuşatmasından sonuç alınamayacağını söyledi. Bunun üzerine imparator da geri döndü. Bu sırada şehir ahalisinden Fîrûz isimli bir Ermeni, Bohemond'la anlaştı. Bu arada Bohemond, diğer Haçlı reislerine şehrin ele geçirilmesinden sonra İmparator'un gelmemesi halinde şehrin onu zapt edene kalacağı konusunda teklifte bulundu. Bu amaçla Haçlı ordusuyla birlikte Antakya önüne gelmiş olan Bizans kuvvetlerinin kumandanı Tatikios'u geri dönmesi için ikna etmeyi başardı. Bohemond, Fîrûz'la yaptığı anlaşmayı devreye soktu. Fîrûz'un gizlice bir kale kapısını açması üzerine Antakya Haçlıların eline geçti (3 Haziran 1098). Bu sırada iç kaleye çekilen Yağısıyan, direnmeye devam ediyordu. Bu sırada Kürboğa'nın ordusu Antakya önlerine ulaştı. Haçlı reisleri sonunda anlaşarak 28 Haziran'da şehirden çıktılar ve Kürboğa'nın ordusuyla savaşa tutuştular. Orduda otoritesini tam anlamıyla sağlayamayan Kürboğa'nın yanındaki beylerin çoğu, kuvvetlerini alıp gitti. Kürboğa da geri çekilmek zorunda kaldı. Antakya önündeki bu yenilgi, Birinci Haçlı seferinin nihai başarısına yol açtı. Antakya'nın iç kalesi de teslim oldu. Bohemond Antakya'da kalırken Raimond ordunun başına geçip Kudüs'e doğru yola çıktı. Diğer liderler de ona katıldılar. Onların bu yürüyüşü, 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ü ele geçirmeleriyle son buldu.

HAÇLI ORDULARININ GEÇİŞİNDEN SONRA ANADOLU VE KILIÇ ARSLAN

Birinci Haçlı Seferi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin gelişmesine büyük darbe vurdu. Sadece başkent İznik değil Ege ve Marmara kıyılarına kadar uzanan topraklar da kaybedildi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin batı sınırı Eskişehir-Antalya hattına kadar geriledi. Çukurova'nın kaybı Ermenilerin bölgeye yerleşmesine imkân verdi. Ayrıca Haçlı seferinin ürünü olarak Urfa'da ve Antakya'da birer Haçlı devleti kuruldu (1098). Kılıç Arslan, bir taraftan Haçlıların ülkesine verdikleri zararları gidermeye çalışırken bir taraftan da Bizans kuvvetlerine karşı batı sınırlarını savunmak ve Haçlı gruplarına karşı mücadele etmek zorunda kaldı. Bu durum, Selçukluların Orta Anadolu'da bütünleşerek daha kısa bir sürede kendilerini toparlayıp güçlenmeleri sonucunu doğurdu. İznik yerine Konya başşehir yapıldı ve Anadolu'nun ortasında köklü bir yerleşme ve gelişme süreci başladı. Diğer yandan Danişmendli Gümüştegin Haçlı ordularının Anadolu'dan geçişinden sonra Malatya'yı kuşattı. Şehrin hâkimi Ermeni Gabriel, Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemond'u yardımına çağırdı. Malatya'ya gelen Bohemond, Gümüştegin tarafından esir alınıp Niksar'da hapse atıldı (Ağustos 1100).

1101 HAÇLI SEFERİ VE KILIÇ ARSLAN

Antakya'yı ele geçiren Birinci Haçlı seferi orduları, Suriye üzerinden güneye inerek Kudüs'ü zapt edip burada Kudüs Haçlı Krallığı'nı kurmuşlardı (15 Temmuz 1099). Bu başarının Avrupa'da yarattığı heyecanla birinci Haçlı seferinden çok daha kalabalık bir Haçlı seferi daha düzenlendi. Bu sefer 1101 yılında gerçekleştiği için "1101 Yılı Haçlı Seferi" adı verildi. Lombardlar, Fransızlar ve Almanlardan oluşan 1101 Haçlı seferinin orduları bahar aylarında İstanbul'dan Anadolu'ya geçip bir süre İzmit civarındaki karargâhta kaldılar. Lombardlar, Niksar'a doğru doğru harekete geçtiler. Kılıç Arslan, Danişmendli Gümüştegin'i durumdan haberdar ederek yeni Haçlı tehlikesine karşı uyardı. Gümüştegin de Selçuklu ordusuyla birleşti. Bunun dışında Kılıç Arslan'ın haber gönderdiği Harran beyi Karaca, Artuklu Belek b. Behrâm ve Halep Selçuklu meliki Rıdvân da yardıma geldi. Kılıç Arslan, 1101 Haçlı seferinin üç ordusundan birincisini Ağustos ayı başlarında Merzifon yakınlarında büyük bir yenilgiye uğrattı. Bunlar Lombardlardan oluşuyordu. İkinci Haçlı ordusunu Ağustos ayı ortalarında Konya'da karşılayan Kılıç Arslan, parlak bir zaferle mağlup etti. Bu sırada üçüncü Haçlı ordusu da İznik-Akşehir hattında ilerliyordu. Kılıç Arslan, Gümüştegin ve diğer Türk beylerinden aldığı destekle onları Ereğli suyu kıyısında yok etmeyi başardı. Bu başarılar Türkleri Anadolu'dan söküp atmaya hedefleyen Haçlı hareketini durdurdu. **KILIÇ ARSLAN'IN DOĞU POLİTİKASI VE ÖLÜMÜ**

Danişmendli Gümüştegin'in Malatya'yı zapt etmesi (18 Eylül 1102) üzerine Kılıç Arslan harekete geçti. Ancak önce Antakya üzerine yürümeye karar verdi. Halep meliki Rıdvân ile anlaşarak 1103 yılı yaz aylarında Antakya'ya yürüyen Kılıç Arslan, Gümüştegin'in para karşılığında Bohemond'u serbest bıraktığını öğrendi. Bu yüzden seferi yarıda kesip Gümüştegin'in üzerine yürüdü. Danişmendli ordusuyla yaptığı savaşı kazandı. Bohemond'un serbest bırakılması, hem Antakya seferinin sonuçsuz kalmasına hem de iki Türk hükümdarının arasının bozulmasına sebep olmuştu. Ayrıca Bohemond'un

Antakya'ya dönüşüyle cesaret bulan Haçlılar yeniden Halep bölgesine şiddetli saldırılar düzenlemeye başlamışlardı. Bu sırada Gümüştigin öldü (1104-1105). Bundan birkaç yıl sonra Kılıç Arslan, iki ayı aşkın bir kuşatmanın ardından Malatya'yı ele geçirdi (2 Eylül 1105-1106). Bu başarı onun, sınırlarını Güneydoğu Anadolu'ya doğru genişletme imkânını verdi. Bundan sonra doğuya yönelen Kılıç Arslan'ı bölgeye hâkim olan ve hepsi de Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi bulunan Türk beyleri memnuniyetle karşıladı. Kılıç Arslan önce Meyyâfârikin'e (Silvan) gitti ve burada hüküm süren Ziyâeddin'e Elbistan'ı iktâ edip onu kendisine vezir yaptı. Bundan sonra Saltuklular ve Ahlatşahlar dışında bölgedeki bütün beyler Sultan Kılıç Arslan'a itaatlerini arz ettiler. Kılıç Arslan 499 (1106) yılında Urfa'yı kuşattı. Ancak şehrin sağlam surlarını aşmak mümkün olmadı. Bu sırada Musul valisi Çökermiş'in Harran'daki adamlarının davetiyle gidip şehri teslim aldı. Bu arada Büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar, Musul valisi Çökermiş'in yerine Çavlı'yı tayin etti. Çavlı yapılan savaşta Çökermiş'i yendi. Fakat Musul halkı şehri Çavlı'ya teslim etmedi. Kılıç Arslan'a haber gönderip Musul'a gelmesini ve idareyi eline almasını istedi. Kılıç Arslan da hemen Malatya'dan Musul'a geldi ve 22 Mart 1107 günü şehre girdi. Kılıç Arslan'ın el-Cezîre ve Kuzey Suriye'de hâkimiyet kurmasına karşın Mardin Artuklu beyi Necmeddin İlgazi ile Halep meliki Rıdvân ona karşı Çavlı ile birleşerek Kılıç Arslan'ın hâkimiyetinde bulunan Rahbe'yi ele geçirdiler (19 Mayıs 1107). Bunu haber alan Kılıç Arslan, Çavlı üzerine yürümeye karar verdi. Çavlı'ya karşı savaşa karar vermesine rağmen bütün ordusu yanında değildi. Balkanlar'da Bohemond ile savaşan İmparator Aleksios Komnenos'a yardım için gönderdiği birlikler henüz geri dönmemişti. Yine de Anadolu'dan kendisine takviye birlikleri yollanmasını istedi. Ancak bu birliklerin gelmesini beklemeden Habur suyu kenarında savaşa karar verdi. Kılıç Arslan'ın yanındaki beyler savaşı göze alamayıp çekildiler. Çavlı hemen saldırıyı başlattı. Savaşı kaybeden Kılıç Arslan, esir düşmemek için karşı kıyıya geçmek amacıyla atını Habur suyuna sürdü ve boğularak vefat etti.

Sultan I. İzzeddin Mesud'un Saltanat Mücadelesi ve Selçuklu Tahtını Ele Geçirmesi

Sultan I. Kılıç Arslan'ın en büyük oğlu Şahinşah (Melikşah), babasının Habur Çayı'ndaki 1107 yılındaki ölümünden sonra tutuklanarak götürüldüğü İsfahan'dan Sultan Muhammed Tapar'ın bizzat emri veya diğer bir rivayete göre kaçarak ilk önce Malatya'ya geldi. Şahinşah orada kardeşi Tuğrul Arslan'ı tahttan indirdikten sonra şehirde bulunan bazı emirlerin desteğini alarak 1110 yılında geldiği Konya'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin üçüncü sultanı olarak tahta çıktı. Ardından kardeşleri Mesud ile Arab'ı hapsedti. Bizans hâkimiyetini Anadolu'da tesis etmek isteyen İmparator, ayaklarındaki rahatsızlıktan dolayı bizzat sefere çıkmazken büyük bir orduyu Anadolu'ya gönderdi. Şahinşah 1116 yılında ordusunu toplayarak harekete geçti. İmparator nihayetinde Akşehir'e geldi ve şehri hücumla zapt etti. Bu sırada Şahinşah, bütün komutanlarına, İmparator'a saldırma emri verdi. Selçuklu ordusu yenilerek dağlara çekilmek zorunda kaldı. Bu savaştan sonra İmparator, Konya üzerine gitmek yerine geri çekilmeye başladı. İmparator yanında akrabaları ve silahlı özel bir birlik olduğu halde Afyonkarahisar taraflarındaki ovada Sultan Şahinşah'ı karşıladı. Ertesi gün iki hükümdar arasında 1116 yılında anlaşma imzalandı ve İmparator, Sultan'a yüklü miktarda para hediye etti. İmparator I. Aleksios, Sultan'ın kardeşi Mesud'un tahtı ele geçirmek amacıyla ağabeyini yakalamak istediğini haber alınca Sultan'a ordugâhta kalmasını tavsiye etti. Şahinşah, Konya istikametinde gerekli tedbirleri almadan yola çıkınca Mesud'un askerleriyle karşılaştı. Nihayetinde 1116 yılında Mesud yakaladığı ağabeyinin gözlerine mil çektirdi ve Konya'ya götürüp hapsedti. Ardından Selçuklu geleneklerine göre yay kirişi ile boğularak 1117 yılında idam edildi. Anadolu'da Danişmendlilerin Üstünlüğü Sultan I. İzzeddin Mesud ile Dânişmendli Emîr Gazi Arasındaki İlişkiler. Danişmendlilerde Gümüştekin Gazi'nin ölümünden sonra onun yerine oğlu Emîr Gazi (1105-1134) geçti. Emîr Gazi, Sultan'ın çocukları arasında damadı olan Mesud'u destekleyerek taht mücadelelerine dâhil olmuş ve Mesud, kayınpederi Emîr Gazi sayesinde Türkiye Selçuklu tahtına çıkmıştı. Danişmendli Emîr Gazi, Mesud'un sultan olmasında oynadığı önemli rolden sonra onu kendine bağlamayı bilmişti. Mesud, kayınpederi Emîr Gazi'nin ölümüne kadar ona bağlılığını sürdürdü. Artuklu Belek b. Behram'ın 1124 yılındaki ölümü ile beklediği fırsatı yakalayan Emîr Gazi, Malatya'yı ele geçirmek için harekete geçti ve Selçuklu sultanı Mesud ile ittifak yaptı. Fakat bu müttefik kuvvetler bir aylık bir muhasara sonrası herhangi bir başarı elde edemediler. Emîr Gazi kuşatmanın devam ettirilmesi için büyük oğlu Muhammed'i güçlü bir orduyla şehrin yakınlarına bıraktı. I. Kılıç Arslan'ın dul hatunu Ayşe Hatun ve oğlu Tuğrul Arslan 10 Aralık 1124'de şehri Danişmendlilere teslim ederek Minşar Kalesi'ne çekildiler. Sultan I. İzzeddin Mesud ve Melik Arap Arasındaki Mücadele Sultan I. İzzeddin Mesud'un Ankara ve Kastamonu meliki olan diğer kardeşi Arab, Türkiye Selçuklularına ait olan Malatya'nın Danişmendli Emîr Gazi'nin eline geçmesine ve kardeşinin de buna yardım etmesine çok öfkelenildi. Bundan dolayı da 30 bin kişilik bir orduyla bu sırada Danişmendlilerin de Artuklular ile mücadele etmesinden faydalanıp kardeşi Sultan Mesud'un üzerine yürüdü. Yapılan savaşta mağlup olan Sultan Mesud yardım almak üzere Bizans'a, İmparator II. Ioannes Komnenos'un yanına gitti. Anadolu'ya dönen Sultan Mesud ilk önce kayınpederi Emîr Gazi'nin yanına gitti. Sultan Mesud ile Emîr Gazi'nin kurdukları ittifak sonrası birlikte Melik Arab'ın üzerine yürüdüler. İki taraf arasında yapılan savaşta bu sefer Melik Arab yenildi ve Kilikya Ermeni hâkimi I. Toros'un yanına kaçmaya mecbur kaldı. Bir süre sonra I. Toros'dan aldığı askeri yardımla tekrar Anadolu'ya giren Melik Arab, Emîr Gazi ile giriştiği mücadelelerde istediği başarıları elde edemedi ve 1127 yılında çareyi Bizans'a sığınmakta buldu. I. İzzeddin Mesud ile Melik Muhammed Arasında İlişkiler ve Anadolu'da Üstünlüğün Selçuklulara Geçışı Malatya'dan Sakarya kıyılarına kadar uzanan Anadolu'nun büyük bir kesimi Danişmendli Emîr Gazi'nin idaresi altındaydı. Emîr Gazi damadı Sultan Mesud'a bıraktığı Konya, Niğde Afyonkarahisar ve Aksaray yöreleri hariç Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Karadeniz sahillerine hükmediyordu. 1134 yılında Emîr Gazi'nin ölümünden sonra büyük oğlu Muhammed ile Sultan Mesud arasında veraset meselesi yüzünden ihtilaf çıktı. İmparator'un Çankırı'yı kuşatması, işleri Danişmendli Muhammed açısından zora sokuyordu ve Muhammed hemen hamle yapması gerektiğini bildiği için bazı tavizler vererek Sultan Mesud ile bir anlaşma yapmayı başardı. İmparator bu durum karşısında güç duruma düştü ve kuşatmayı kaldırmaktan başka çaresi olmadığını anlayınca bölgeden uzaklaşmak zorunda kaldı. Kışı geçirdikten sonra yeniden sefere çıkan İmparator, Danişmendli hâkimiyetindeki Kastamonu'yu devamında 1135 yılında Çankırı'yı ele geçirdi. 1137 yılında İmparator II. Ioannes Komnenos, Kilikya seferine çıkmış, oradan Suriye'ye kadar inerek Şeyzer şehrini kuşatmıştı. İmparator, Suriye'den

geri çekilirken Sultan Mesud ile anlaşma yaparak İstanbul'a geri döndü. İmparator 1142 yılında Antakya taraflarına geldi ve oradan Konya üzerine yürüyebileceği izlenimi verdi. 1143 yılında ise çıktığı Kilikya Seferi sırasında İmparator İoannes Komnenos öldü. 1142 yılında Melik Muhammed ölmeden önce bunlardan Zünnun'u veliaht ilan etmişti. Melik Muhammed'in ölümü üzerine hanedan mensupları arasında başlayan taht kavgalarına müdahale eden Sultan, damadı Zünnun'u destekledi ve özellikle bu son gelişmelerden hoşnut olmayarak 1143 yılında önce Sivas'a, Yağbasan ve onunla evlenen hatunun üzerine yürüdü. Sultan Mesud 1144 yılında Malatya meliki Aynüddeve'ye ait olan Ceyhun ve Elbistan bölgesini zapt etti ve buranın idaresini oğlu Kılıç Arslan'a verdi. Sultan I. İzzeddin Mesud ve İmparator I. Manuel Komnenos Arasındaki Münasebetler (1143-1155) Konya Muharasası Sultan Mesud, Doğu'da meşgul olurken batıda Türkmenlerin fetihleri Denizli ve Menderes vadilerine ve ötede Eskişehir-İznik arasındaki bölgelere kadar genişlemişti. İmparator Manuel, Türkleri bu bölgelerden atmak ve Sultan Mesud'u durdurmak amacıyla büyük bir ordu ile 1145 yılında harekete geçti. İlk seferinde istediği başarıyı elde edemeyen İmparator 1146 yılında yeniden Selçuklular üzerine bir sefer düzenlemek zorunda bıraktı. Yaz aylarında yola çıkan İmparator Manuel, Türklerin Karahisar ve Akşehir geçitlerinde kurdukları pusuları aştıktan sonra hedefi olan Konya'ya doğru ilerliyordu. İki ordu arasındaki ilk ciddi savaş Akşehir'de yaşandı. Mücadele sonrası Türkler çekilmek zorunda kalırken Bizanslılar Akşehir'i ele geçirdiler. Ardından İmparator, Konya'ya doğru yolunda devam etti. Haberi alan Sultan Mesud, kuvvetlerini toplayarak Konya civarında bir meydan muharebesine hazırlandı. Birkaç ay Konya önünde yaşanan karşılıklı mücadeleler sonrası Avrupa'da bizzat imparatorların idaresinde ikinci büyük Haçlı seferinin başladığına dair haberler ulaştınca İmparator bir an önce İstanbul'a dönmeye mecbur kaldı. İmparator Manuel'in büyük bir iddia ile giriştiği bu sefer, Bizans için herhangi bir netice vermemişti. İmparator, ordusuyla Rhydakos Nehri'ne vardığı sırada Sultan Mesud'un elçileri gelerek İmparator'a Sultan'ın barış isteğini bildirdiler. Her iki taraf arasında yapılan görüşmeler sonucunda Selçukluların Prakana Kalesi'ni ve daha önce Bizans'tan aldığı birkaç kaleyi geri verme şartıyla barış yapıldı. Sultan I. İzzeddin Mesud ve II. Haçlı Seferi İmâdüddin Zengî'nin, Halep ve Musul olmak üzere devletini ikiye bölen Urfa kontluğunu 24 Aralık 1144 yılında ortadan kaldırması, Müslümanları büyük bir sevince boğarken Avrupa'da büyük bir şok etkisi yaratmıştı. Papa III. Eugenius'un yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesi isteği doğrultusunda bu sefere Alman imparatoru III. Konrad'ın idaresinde Almanlar ile Fransa Kralı VIII. Louis'in yönetiminde Fransızlar katıldılar. Alman imparatoru III. Konrad 1147 yılının Mayıs ayında yola çıktı ve Macaristan'ı geçerek Bizans sınırına ulaştı. İmparator III. Konrad, İmparator Manuel'in isteği doğrultusunda hemen Bizans'a zarar vermeyeceğine dair yemin etti. II. Haçlı seferi aslında Türkler ve diğer Müslümanlara yönelik bir harekât olmasına rağmen İmparator Manuel önceki Haçlı seferlerinde yaşanan olaylar ve Hristiyan halkın maruz kaldığı muamelelere vakıf olduğu için çok tedirgindi. İmparator, İstanbul'un koruyucu istihkâmlarını baştanbaşa tamir ettirerek savunmaya hazır hale getirdi. Sultan Mesud ise II. Haçlı seferini duyar duymaz Doğu'da bulunan bütün Müslüman hükümdar ve emîrlere durumu bildirip yardımcı kuvvetler istemiş ve büyük tehlikeye karşı en etkili tedbirleri almaya çalışmıştır. Alman Haçlı ordusu, Balkanları geçtikten sonra 10 Eylül 1147 tarihinde İstanbul'a geldi. Alman imparatoru III. Konrad ilk önce Fransız ordusunu beklemeyi düşündüyse sonradan bu fikirden vazgeçti. Ardından Alman Haçlı ordusu İstanbul boğazını geçtikten sonra Kadıköy'de karargâh kurdu. Sultan I. İzzeddin Mesud ve Dorylaion Zaferi (26 Ekim 1147) İznik'te karargâh kurmuş olan Alman imparatoru III. Konrad, I. Haçlı seferi sırasında Haçlı ordularının gittiği yolu takip ederek en hızlı şekilde Anadolu topraklarını aşmaya niyet etti. Alman Haçlı ordusu 15 Ekim günü İznik'ten doğuya doğru hareket etti. Haçlılar nihayetinde 26 Ekim 1147 tarihinde Dorylaion yakınındaki Sarısu Irmağı'na ulaştılar. Uzun zamandan beri Haçlıları takip eden Türkler saldırmak için uygun bir anı bekliyorlardı. Öncü Türk birlikleri aniden Haçlılara saldırdılar ve atılan yağmur gibi oklar, kısa zaman içinde etkisini gösterdi. Türkler özellikle uzaktan attıkları oklarıyla Haçlılara ağır zayıatlar verdirdiler ve sonuçta Haçlılar tam bir hezimete uğratıldı. Alman İmparatoru III. Konrad zor anlar yaşadı ve canını güçlükte kurtarabildi. Fransa kralı VII. Louis idaresindeki Fransız ordusu İstanbul'a geldi. Kral ve maiyetindekiler 4 Ekim 1147 yılında İstanbul'a girdi ve İmparator Manuel tarafından oldukça samimi bir şekilde karşılandı. İmparator Manuel, Fransızlara iyi davranıyor ancak bir an önce onları şehrin Anadolu yakasına geçirmeye çabalıyordu. Bizanslılar, Fransızların bu isteklerine hemen cevap verip hızlıca bir filo hazırlayıp onların karşı sahile geçmelerini sağladılar. Fransa Kralı VII. Louis, Alman imparatoru ile İznik'te 1147 yılı sonlarında karşılaşıncaya felaketi öğrendi. Kral VII. Louis İznik'ten Balıkesir, Bergama, İzmir ve Efes yolu ile Türk toprakları dışında sefere devam etti. Kral, Selçuklu topraklarına girmekten korkuyor ve meşakkatli olsa da Bizans arazisinden ilerleyerek güneye inmeye çalışıyordu. Kral VII. Louis, Denizli istikametine ilerleyerek Menderes üzerinde Türklerle karşılaştı; Haçlılar, Türklerin ok yağmuru altında cebren nehri geçmiş ve üç gün sonra 4 Ocak 1148 tarihinde Denizli'ye ulaşmıştı. Haçlılar ertesi gün yola çıktı ve Denizli'den Antalya'ya doğru ilerlerken Türklerin hücumları ile çok zayıat verdiler. Nihayetinde perişan vaziyette Antalya'ya varan Haçlıları şehrin valisi Landulf karşıladı ve onlara elinden gelen tüm yardımları yaptı. Vali Landulf'dan Antakya'ya gitmek için gemi temin etmesini istediler. Temin edilen gemiler yalnız Haçlı ileri gelenleri için

yeterliydi ve bundan dolayı Haçlı kontları ve baronları gemilere binip Antakya'ya gitmek üzere yola çıktılar. Sultan Mesud, oğlu Kılıç Arslan ile birlikte Doğu'da Franklara karşı harekete geçerek 1149 yılında Maraş'ı kuşatarak aldı. Sultan Mesud, oğlu Kılıç Arslan ile birlikte 1150 yılında Haçlıların işgalindeki Göksün, Behisni, Göynük, Antep, Dülük ve Raban şehirlerini ele geçirdi. Ardından Elbistan merkez yaparak 1151 yılında oğlu Kılıç Arslan'ın idaresine verdi. 1152 yılında Malatya hâkimi Danişmendli Aynüddeve öldü ve yerine oğlu Zülkarneyn geçti. Zülkarneyn, annesiyle birlikte Sultan'ın huzuruna çıkıp bağışlanmalarını isteyince Sultan onları affetti. Malatya beyliğini kendisine bıraktı ve Zülkarneyn de Sultan Mesud'u metbu tanıdı. Sultan böylece Sivas, Malatya ve Kayseri'de hüküm süren Danişmendli emirlerinin kendisine tabi olmalarını sağlamış oldu. Sultan I. İzzeddin Mesud'un Kilikya Seferi ve Son Günleri Bizans İmparatoru Manuel, Toros'un 1152 yılında Kilikya'daki Bizans varlığına son vermesine kızarak Sultan Mesud'u Kilikya'ya yürümeye teşvik etmiş ve bunun için Sultan'a yüklü miktarda para göndermişti. Aslında Sultan Mesud, Türk sınırlarını ihlal ettiği için Toros'a karşılık vermek istiyordu. Sultan 1153 yılının bahar aylarında damadı Danişmendli Yağıbasan'ı da yanına alarak Kilikya üzerine yürüdü. Ermeniler dağ geçitlerini savundukları için Sultan'ın Kilikya'ya girmesi mümkün olmadı ve ülkesine geri dönmek zorunda kaldı. Sultan Mesud ertesi yıl bu sefer daha büyük bir ordunun başında Torosları geçmeğe ve bütün Çukurova'yı istila etmeye başladı ve Kilikya'ya yürüdü. Bu defa zorluk yaşamadan bölgeye girdi ve Misis, Anazarba ve Tel Hamdun'a kadar ilerledi. Bu arada Kilikya'da ve Konya taraflarında çıkan veba hastalığı Selçuklu ordusunu perişan ediyordu. Sultan Mesud'un bu büyük ordu ile bütün Kilikya'ya sahip olabileceği bir sırada çıkan hastalıklar ve doğal afetler Sultan'ı geri dönmeye zorladı. Sultan I. İzzeddin Mesud, bu seferden döndükten on ay sonra 1155 yılında öldü ve cenazesi Alaeddin Camii'nin avlusundaki türbesine defnedildi.

SULTAN II. KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1155-1192) TAHTA ÇIKIŞI VE ANADOLU'NUN SİYASÎ BİRLİĞİNİ KURMA ÇABALARI

Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Mesud, ölümünden kısa bir süre önce velihaht olarak büyük oğlu II. Kılıç Arslan'ı seçmişti. II. Kılıç Arslan, babasının sağlığında iken Elbistan'da melik olarak tayin edilmiş (1144), kendisi de bu görevde iken Kaysûn (Göksu) ve Maraş'a akınlar düzenlemiştir. Melikliği devrinde II. Kılıç Arslan bununla yetinmeyerek babasının Artuklular ve Zengîler ile müşterek olarak Suriye'deki Haçlılara karşı düzenlediği seferde hazır bulundu ve Maraş'ın Haçlılardan geri alındığı savaşa katıldı (1149). I. Mesud, büyük oğlu ve velihahtı olarak seçtiği II. Kılıç Arslan'ı Konya'da saltanat makamına oturturken, küçük oğlu Şahinşah'a ise Ankara, Çankırı ve Kastamonu'nun idaresini bıraktı. Ortanca oğlu Devlet'e ise tam olarak nereleri bıraktığı bilinmemektedir. I. Mesud'un sağlığında, devletin kardeşler arasında taksimi her hangi bir sorun teşkil etmediyse de onun ölümünden sonra her üç kardeş arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başladı. İlk olarak Devlet yakalanarak bertaraf edildi. Fakat sıranın kendisine geleceğini bilen Şahinşah ise hâkimiyeti altındaki Ankara ve Çankırı'ya çekilerek Danişmendilerden ağabeyine karşı yardım istedi. Bunun üzerine Bizans imparatoru I. Manuel Komnenos, Yağıbasan, yeğeni Kayseri hâkimi Zünnun ve diğer Danişmendli emirlerin yer aldığı birçok kişi Şahinşah'ın safında II. Kılıç Arslan'a karşı birleştiler. Zengîler hükümdarı Nureddin Mahmud da II. Kılıç Arslan'ın Danişmendliler ile yaptığı mücadeleyi fırsat bilip Selçuklu topraklarına saldırarak Ayn Tab ve Raban'ı ele geçirdi (1156). Bu hadise karşısında II. Kılıç Arslan, Nureddin Mahmud'a bir mektup yazarak zapt ettiği yerleri boşaltmasını istedi. Fakat olumlu bir cevap alamayınca Ermeniler, Haçlılar, Danişmendlilerden Zünûn ve Nureddin Mahmud'un kardeşi Nusretüddin Emir-i Miran'ı kendi saflarına çekti. Nureddin Mahmud ise bu münasebetle Anadolu'ya ikinci bir sefer düzenleyerek kısa bir süre önce II. Kılıç Arslan tarafından zapt edilen Ayn Tab ve Raban'ı geri aldı. Fakat daha da ilerleyecek bir durumda iken Kudüs kralı ve Antakya prinkepsinin, topraklarına saldırdığını duyan Nureddin Mahmud, II. Kılıç Arslan'dan özür dileyerek ele geçirdiği yerleri kendisine bırakıp Halep'e çekildi (1157). Bizans imparatoru I. Manuel, Türkiye Selçuklularının gün geçtikçe güçlenmesinden rahatsız olduğu için Anadolu'ya saldırdı. Nureddin Mahmud da Haçlılarla olan meseleleri hal ettikten sonra tekrar Ayn Tab ve Raban'a saldırırken, Yağıbasan Elbistan'ı ele geçirdi. II. Kılıç Arslan'ı iyice zor duruma düşürmekte kararlı olan İmparator ise ilk olarak Haçlılarla ittifak gerçekleştirdi. Ardından Yağıbasan ve II. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah ile gizli bir antlaşma yapmak suretiyle onu kendi tarafına çekti. Yağıbasan'ın gayreti ile Danişmendilerden Zünûn ve Malatya Emiri Zülkarneyn de bu ittifaka dâhil oldular. Kendisine karşı oluşturulan ittifak karşısında zor duruma düşen II. Kılıç Arslan mecburen İmparator'dan barış istedi. Bu münasebetle II. Kılıç Arslan son yıllarda ele geçirdiği toprakları geri vereceğini, Bizans esirlerini serbest bırakacağını, sınırlardaki Türkmen akınlarını engelleyeceğini, ihtiyaç halinde askerî destek vereceğini ve antlaşmanın teyidi için de gelecek sene Konstantinapolis'e geleceğini taahhüt edince İmparator da ordusunu geri çekti (1161). Bizans ile sorunlarını büyük ölçüde halleden II. Kılıç Arslan, 1163 yılında yanına Artuklu emirlerini de alarak Yağıbasan'a ait Malatya'yı yağmalattırdı. Yağıbasan ise vaziyet karşısında kardeşi Şahinşah'ı kendi safına çekmek için Çankırı'ya gittiği bir sırada orada öldü (1164). Bu suretle Yağıbasan tehlikesinden kurtulan II. Kılıç Arslan, bir yıl sonra Danişmendilere ait Elbistan, Darende ve Gedük'ü zapt etti. Bununla yetinmek istemeyen Sultan, Nureddin Mahmud'un zapt ettiği Raban, Behisni, Göksun ve Maraş'ı ele geçirdi (1165). 1169 yılında ise Kayseri ve Zamantı'yı Zünûn'un elinden aldı. Ardından kardeşi Şahinşah'ın elindeki Ankara ve Çankırı'yı mülküne kattı ve iki yeğenini esir olarak geri döndü. II. Kılıç Arslan, 1171 yılında Malatya üzerine yürüdü. Bunun üzerine Danişmendlilerden Zünûn ve Malatya hâkimi Feridun, derhal Nureddin Mahmud'a başvurarak yardım istediler. Bu sebeple Nureddin Mahmud Raban, Göksun, Behisni ve Maraş'ı zapt etti. Zengî hükümdarı bununla yetinmeyerek Sivas Danişmendli emiri İsmail ve Artuklu hükümdarlarını kendi saflarına çekti. İttifak karşısında zor duruma düşen II. Kılıç Arslan, bunlarla antlaşma yapmak zorunda kaldı (1173). II. Kılıç Arslan, 1175 yılında Danişmendlilere ait Sivas, Niksar, Tokat ve Komana ile birlikte tüm Danişmendli topraklarını ele geçirdi. 1178 yılında Danişmendlilerin elinde kalan son şehir olan Malatya'yı da zapt ederek Danişmendlileri tümü ile ortadan kaldırdı. Mengücek Beyliği'nin de Selçuklulara tabi olmasıyla Anadolu'da siyâsî birlik büyük oranda tesis edildi.

BİZANS İLE İLİŞKİLER VE MİRYOKEFALON ZAFERİ

Nureddin Mahmud'un ölümü ve Danişmendlilerin elindeki birçok kalenin zaptı ile Anadolu'daki en

büyük siyasî ve askerî güç haline gelen Anadolu Selçuklularının bu durumunu endişeyle takip eden Bizans imparatoru I. Manuel Komnenos, Bizans sınırındaki Türkmen akınlarını durdurmak ve ele geçirdikleri yerlerin iadesi için II. Kılıç Arslan'a mektup yazdı. II. Kılıç Arslan ise Bizans ile bir sorun istemediğinden bu isteklerini kabul etmekle beraber, gizlice Türkmen akınlarını desteklemeye devam etti. Lakin Türkmen akınlarının bir türlü bitmemesi ve özellikle de Sandıklı'ya kadar yapılan bir yağmadan hayli rahatsız olan İmparator, Anadolu Selçuklularına karşı yürüme kararı aldı. Bizans imparatoru, bu münasebetle birçok yeri aldıktan sonra Anadolu'dan Türkleri tamamen atmak için Konya üzerine yürüdüğü bir sırada Türkiye Selçukluları tarafından Miryokefalon mevkiinde karşılandılar. Dar bir geçitte sıkışıp kalan Bizans ordusu, Selçuklu askerleri tarafından ok yağmuruna tutuldu. Panik halinde geri çekilmek isteyen Bizans askerlerinin sebep olduğu izdiham sırasında da birçok asker telef oldu. Aynı günün akşamında Bizans ordusu büyük oranda imha edilirken İmparator da esir alındı. Ardından II. Kılıç Arslan ile yaptığı antlaşma sayesinde serbest kaldı. 1071 Malazgirt Savaşı'nın ardından Selçukluların Bizans'a karşı kazandığı ikinci büyük zafer olan bu savaş, neticeleri itibarıyla hem Anadolu Selçukluları hem de Anadolu tarihinde mühim bir yere sahiptir. Nitekim Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atma ümitleri büyük oranda yiterken Anadolu Selçukluları da Anadolu'da yegâne güç haline geldi. Anadolu'da diğer Türk devletlerine karşı oluşturulan siyasî birliğin ardından Bizans'a indirilen darbe sayesinde, Anadolu'da Selçuklular en güçlü devlet halini alırken Türkmenlerin Anadolu'nun batısında yaptıkları akınların önündeki en büyük engel de kalkmış oldu. Bu suretle batıdaki Selçuklu toprakları güvence altına alınırken doğuda ise Bizans'ın yeni bir işgal girişimi de büyük oranda engellendi. Ayrıca Anadolu'da Haçlıların sebep olduğu olumsuzluklar da ortadan kalktı.

KOMŞU DEVLETLER İLE İLİŞKİLER

II. Kılıç Arslan, batı hududunun güvence altına alınmasından sonra Nureddin Mahmud'un ölümünden sonra Suriye ve Mısır merkezli bir devlet kuran Selahaddin Eyyûbî'ye haber göndererek Raban'ın kendisine geri verilmesini istedi. Lakin bu istek kabul edilmediğinden Raban üzerine bir ordu gönderdiyse de bu ordu, Selahaddin Eyyûbî'nin yeğeni Takıyüddin Ömer'in komuta ettiği bir Eyyûbî ordusu karşısında yenildi (1179). II. Kılıç Arslan'ın kızı, Hısn-ı Keyfa meliki Kara Arslan'ın oğlu Nureddin Muhammed ile evliydi. Bir rivayete göre Nureddin Muhammed eşine kötü davranıyor ve onu ihmal ederek bir rakkase ile zamanını geçiriyordu. Bunun haberini alan II. Kılıç Arslan, derhal damadını cezalandırmak için harekete geçince, Nureddin Muhammed de Selahaddin Eyyûbî'ye başvurarak yardım istedi. Her iki taraf da savaşı göze almış olsa da Selçuklu veziri İhtiyareddin Hasan'ın gayreti ile Nureddin Muhammed'in eşine dönmesi karşılığında mesele halledildi (1179).

HAÇLILAR İLE İLİŞKİLER

1187 yılında Kudüs'ün Selahaddin Eyyûbî tarafından zapt edilmesinden sonra III. Haçlı seferine çıkan Alman imparatoru Friedrich Barbarossa, Anadolu'ya girdi. II. Kılıç Arslan'ın oğulları Melikşah, Muhyiddin Mesud ve küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev, her ne kadar Haçlılara büyük zayıat verdirdilerse de Friedrich Barbarossa'nın Konya'yı zapt etmesine mani olamadılar. Haçlılarla tek başına mücadele edemeyeceğini fark eden II. Kılıç Arslan ise Friedrich Barbarossa ile bir antlaşma imzalayıp onların Anadolu'dan sorunsuz bir şekilde geçmelerine müsaade etti. Fakat kısa bir süre sonra Friedrich Barbarossa, Silifke Çayı'nda boğulunca ordusu da dağıldı (1190).

DEVLETİN ŞEHZADELER ARASINDA TAKSİMİ

II. Kılıç Arslan, ömrünün sonlarına doğru sahip olduğu toprakları çocukları arasında taksim etti. En büyük oğlu Melikşah'a Sivas ve Aksaray'ı, Rükneddin Süleymanşah'a Tokat ve Karadeniz'e kadarki toprakları, Muhyiddin Mesudşah'a Ankara merkez olmak üzere Çankırı ve Eskişehir'e kadarki sahaları, Nureddin Mahmud Sultanşah'a Kayseri ve civarını, Mugisüddin Tuğrulşah'a Elbistan'ı, Muizzüddin Kayserşah'a Malatya'yı, Nasırüddin Berkiyarukşah'a Niksar ve Koyulhisar'ı, Nizameddin Argunşah'a Amasya'yı, Sencerşah'a Ereğli'yi, Arslanşah'a Niğde'yi verdi. En küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e de merkez Uluborlu (Borgulu) olmak üzere Konya'nın doğusundan Kütahya'ya kadar olan toprakları verdi. Fakat bu taksimat yüzünden oğulları arasında mücadeleler başladı. Nihayetinde II. Kılıç Arslan, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliahdı ilan etti ve 1192 yılında büyük oğlu Melikşah'ın sığındığı Aksaray'ı kuşattığı sırada vefat etti.

I. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN MELİKLİK DÖNEMİ

Türkiye Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan 1186 yılında ülkeyi on bir oğlu arasında taksim etmiş, en küçük oğlu Keyhüsrev'e de melik sıfatıyla merkezi Uluborlu (Borgulu) olan Kütahya ve Eskişehir yörelerine kadar uzanan Bizans sınırındaki vilayetleri vermişti. Ülke, Konya merkez olmak üzere on bir ayrı idari yapıya bölünmüş olsa da sınır bölgelerde özellikle Bizans'a karşı askeri girişimler devam ediyordu. Keyhüsrev meliklik döneminde idaresi altındaki uç bölgesinde oturan Türkmenler ve ağabeyleri Muhyiddin Mesud ve Kutbeddin Melikşah ile birlikte 1189'da Bizans İmparatorluğu'na ve 1190 yılında ise Alman imparatoru Friedrich Barbarossa komutasındaki Haçlı ordularına karşı akınlar düzenledi. Bizans sınırları boyunca uç bölgelerinden Kütahya-Denizli hattının yani Uluborlu ve çevresinin hâkimi Gıyaseddin Keyhüsrev, Haçlılara karşı mücadele eden meliklerin belki de en önde geleni idi. Sivas Meliki Kutbeddin Melikşah payitaht Konya'ya gelip Ekim 1189 yılında babasına kendisini zorla veliiaht ilan ettirdi. Bunun üzerine Sultan II. Kılıç Arslan Uluborlu'ya, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına gitti. II. Kılıç Arslan ortaya çıkan siyasi kargaşadan ve gelişmelerden sonra saltanat için en uygun adayın küçük oğlu Keyhüsrev olduğuna karar verip kendi rızasıyla onu 1191 yılında veliiaht tayin etti. Gıyaseddin Keyhüsrev babasının ölümünden bir süre sonra 1192 yılında sultanlığını ilan etti.

I. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN I. SALTANAT DÖNEMİ (1192-1196)

Babası II. Kılıç Arslan yaklaşık bir yıl önce kendisinden sonra Keyhüsrev'e bağlı kalacakları hususunda devlet erkânına yemin ettirdiği için saltanatı ele geçirmekte hiç zorlanmadı. Keyhüsrev 10 Eylül 1192 tarihinde Selçuklu tahtına oturdu. Keyhüsrev'in saltanat yılları 1192'den 1196 yılında kadar sürmüş ancak onun saltanatı kardeşleri tarafından kabul edilmemekle birlikte sultan olarak tanınmamıştı. Gıyaseddin Keyhüsrev, Mısır Eyyübî hükümdarı Melik Âdil tarafından III. Alekisos Angelos'a gönderilen iki Arap atına el koymuştu. Bizans imparatoru bu durumu hoş karşılamamakla birlikte Konya-İstanbul arasında ticaret yapan Selçuklu tabiiyetindeki Türk ve Rum tüccarı tutuklatarak mallarına el koydu. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, kendi vatandaşı olan tüccarın bırakılmadığını görünce iki devlet arasında var olan antlaşmanın bozulduğunu ileri sürerek 1196 yılında askeri harekâta başladı. Bizans'ın pek çok kasaba ve köyü tahrip edildi, bu bölgelerde yaşayan halk esir alındı. Honaz ve Ladik civarlarına askeri akınları düzenlendi. Sultan Keyhüsrev bu harekâttan yaklaşık 5 bin esir ve pek çok ganimetle döndü. Esirlerin geldikleri yerler ve isimlerine kadar bütün bilgileri defterlere yazılarak kayıt altına alındı.

I. GIYASEDDİN KEYHÜSREV VE RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH ARASINDAKİ TAHT MÜCADELESİ VE YAPILAN ANTLAŞMA

Kılıç Arslan'ın oğulları arasında en kudretlilerinden olan Tokat meliki Süleymanşah, devrinde zekâsı, şiirleri ve hattatlığı ile tanınıyordu. Süleymanşah, ağabeyi Kutbeddin Melikşah'ın sağlığında sultan olmak için hiçbir harekette bulunmadı. Ancak Melikşah'ın ölümünden sonra bütün kardeşlerine kendi üstünlüğünü kabul ettirmiş ve Kutbeddin'e ait olan memleketleri elde ettikten sonra uzun bir süre sefere çıkmamıştı. Süleymanşah kendini yeterince güçlü hissettiğinde gerekli hazırlıkları tamamlayarak Sivas ve Kayseri'ye hâkim olduktan sonra Konya'ya, kardeşi Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in üzerine yürüdü. Keyhüsrev, ağabeyi Süleymanşah'dan ahidname aldıktan sonra şehri teslim etti ve tahtı terk etmeye mecbur kaldı. Böylece Ekim 1196 tarihinde Türkiye Selçuklu Devleti tahtına II. Süleymanşah geçmiş oldu. **II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞAH DÖNEMİ (1196-1204)**

Meliklik Dönemi ve Saltanat Mücadelesi Sultan II. Rükneddin Süleymanşah hakkında ilk bilgiler, babası II. Kılıç Arslan'ın ülkesini oğulları arasında paylaşırması sırasında karşımıza çıkmaktadır. Süleymanşah, Tokat çevresine melik tayin edildikten sonra Bizans sınırları boyunca uzanan uç bölgelerinde, kardeşleri Gıyaseddin Keyhüsrev ve Muhyiddin Mesud gibi Bizans idaresindeki Hristiyanlara karşı seferler düzenledi. Kızılırmak ve Yeşilirmak vadileri boyunca ve Doğu Karadeniz sahillerine yaptığı seferlerle kıyı bölgelerini ve bu arada Samsun'u ele geçirdi. Memleketini Karadeniz sahillerine kadar genişletti. Süleymanşah saltanatı elde etme yolundaki mücadelesine ağabeyi Kutbeddin Melikşah ile başladı. İki kardeş arasında herhangi bir savaşın olduğuna dair kaynaklarda bir kayıt olmamasına rağmen Süleymanşah ile Ankara Meliki Muhyiddin Mesud bir anlaşmazlık içine düştüler ve Kutbeddin'den sonra mücadele ikili arasında devam etti. Süleymanşah Tokat'a, Kutbeddin'den miras kalan Sivas, Kayseri ve Aksaray'ı da ilave ederek hâkimiyetini daha da genişletti. Artık zamanın geldiğine kanaat getirdikten sonra da müttefikleriyle birlikte Konya'ya yürüdü

ve şehri kardeşi Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'den alıp yeni sultan olarak Ekim 1196 tarihinde tahta çıktı. II. Rükneddin Süleymanşah'ın İlk Yılları Sultan II. Rükneddin Süleymanşah'ın tahta çıkmasını takiben cülusu bütün vilayetlere, uçlara, komşu devletlere ve Abbasi halifesine bildirildi. Halife Nasır-Lidinillah da saltanat menşuru, çetir ve sancak göndererek Süleymanşah'ın hâkimiyetini tasdik etti. Sonraki günlerde Süleymanşah çevre hükümdarlar tarafından yapılan tebrikleri kabul etti. Sultan Süleymanşah saltanatı elde ettikten sonra Anadolu'da yeniden Selçuklu birliğini kurmaya, kardeşleri tarafından muhtelif ellerle yöneten memleketleri onlardan alarak Selçuklu ülkesini tek bir siyasi irade altına toplamaya başladı. Süleymanşah bu gaye ile ilk önce Niksar'ı sonra da Amasya'yı aldı. Ankara meliki Muhyiddin Mesud ile Malatya meliki Kayserşah dışında kalan bütün melikleri itaat altında almış ve onların idaresindeki bütün toprakları elde ederek Anadolu'da Selçuklu birliğini kurmaya bir adım daha yaklaşmıştı. Süleymanşah'a karşı mücadele edemeyeceğini anlayan diğer kardeşi Elbistan meliki Muğiseddin Tuğrulşah ise Süleymanşah'ın sultanlığını tanıyarak itaatini arz ettiği için yerinde bırakılmıştı. II. Rükneddin Süleymanşah ve Bizans II. Rükneddin Süleymanşah'ın iç işlerle meşgul olmasından çıkar sağlamak isteyen Bizans imparatoru III. Aleksios Angelos, doğrudan Selçuklu Türkiye'sine saldırmaya cesaret edememekle beraber zahiren Giresun'da batan bir geminin emtiasını kurtarmak, fakat gerçekte Samsun'u ve limanındaki gemileri yağmalamak maksadıyla altı parçadan oluşan bir donanmayı Konstantin Frankopolus komutasında Karadeniz'e gönderdi. Bizans donanması, İstanbul'a emtia götürmek maksadıyla, Samsun'a yaklaşan gemilere baskın yaptı. Hayatta kalan tüccar, durumu bizzat İmparator'a şikâyet ettilerse de olumlu bir netice alamadılar. Bu olaylardan etkilenen tüccar, durumu II. Rükneddin Süleymanşah'a iletiler. Süleymanşah bunun üzerine İmparator'a elçiler gönderip esir ve malların iadesini istedi ve İmparator'a yeni bir antlaşma teklifinde bulundu. II. Rükneddin Süleymanşah'ın Kilikya Seferi II. Rükneddin Süleymanşah hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan ve ülkenin büyük çoğunluğunu idaresine aldıktan sonra Selçukluların saltanat kavgalarından faydalanan Ermeni Krallığı'nı cezalandırmaya ve işgal edilen Türk topraklarını kurtarmaya yöneldi. Kilikya Ermeni Kralı II. Leon, Türklere karşı başarılar elde etmişti. Ermeniler Torosların kuzeyine kadar yayılmış, Ereğli'yi geçerek Kayseri civarında bir kaleyi almış ve hatta şehri kuşatmışlardı. Bu minvalde Sultan, Ermeni yayılmasını önlemek ve Selçuklu Türk topraklarını geri almak üzere 1199 yılında Kilikya'ya bir sefer düzenledi. II. Leon'un işgal ettiği Ereğli Kalesi ve başka yerler geri alındı. II. Rükneddin Süleymanşah'ın Saltuk İli'ne Gelişi ve Gürcistan Seferi II. Rükneddin Süleymanşah, Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos ile giriştiği mücadeleden başarıyla çıktıktan ve Bizans'ı haraca bağladıktan sonra Selçuklu tahkimatını güçlendirip Kilikya Ermeni kralı II. Leon'u tabiiyetine aldı. Batı ve Orta Anadolu'da güçlendikten sonra fazla vakit kaybetmeden Doğu Anadolu'ya yayılma ve Türk birliğini kurma siyasetini tatbikte başladı. II. Rükneddin Süleymanşah Erzurum merkez olmak üzere Saltuk İli'ni hâkimiyetine almak ve Gürcistan'a sefer yapmak için sebepleri vardı. Saltuklular Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinden olması hasebiyle büyük bir öneme sahipti. Uzun zamandan beri devam eden Gürcü istilalarına bir son vermek isteyen II. Rükneddin Süleymanşah, Harput seferinin ardından Erzincan'a giderek Gürcistan seferi için büyük hazırlıklar yaptı. Orada büyük masraflar yaparak topladığı ordusu ile Erzurum'a hareket etti. Süleymanşah, huzuruna gelmemek için bahaneler öne süren Nasreddin'i hapsedirdi ve 1202'de Erzurum'da Saltuklu hanedanının hâkimiyetine son verdi. Bu sırada Gürcü ordusu Pasinler'e doğru ilerlemekteydi. Süleymanşah, Micingerd Kalesi civarında bulunan Erzurum-Kars kervan yolu civarında ordugâh kurdu. Burada Temmuz 1202'de yapılan savaşta Süleymanşah yenilerek askerleriyle birlikte bölgeden ayrılıp Erzurum'a çekildi. II. Rükneddin Süleymanşah'ın Son Yılları ve Ölümü Gürcistan seferinin kötü akıbetine rağmen Süleymanşah ve Selçuklu nüfuzunun Doğu Anadolu'da yayılması devam etmekteydi. Bu sırada Süleymanşah'ı en çok düşündüren ve uğraştıran, kardeşi Melik Muhyiddin Mesud'un Ankara merkez olmak üzere Eskişehir, Bolu, Çankırı ve Kastamonu şehir ve yörelerine hâkim olmasıydı. Kardeşinin hâkimiyetine son vermek isteyen Süleymanşah harekete geçip Ankara'yı uzun bir süre kuşattı ve sonunda şehri ele geçirerek kardeşinin yönetimine son verdi. Ardından yeni bir Gürcistan seferi için çıktığı yolculuk sırasında Konya-Malatya arasında hastalanıp 6 Temmuz 1204 tarihinde vefat etti.

I. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN İKİNCİ SALTANATI (1205-1211)

Gurbet Hayatı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Konya tahtını kardeşi Süleymanşah'a terk ettiği 1196 yılından yeniden sultan olacağı 1205 yılına kadar yaklaşık 9 yıl uzun ve maceralı bir gurbet hayatı yaşadı. Uzun bir yolculuktan sonra kendisine tahsis edilen gemilerle İstanbul'a gitti. Sabık Sultan, İstanbul'da İmparator III. Aleksios Angelos tarafından iyi bir şekilde kabul gördü ve kendisi sık sık saraya davet edildi. İmparator III. Aleksios, Sultan'ı Mavrozomes'in kızıyla evlendirdi. Keyhüsrev, Haçlıların bölgeyi işgal ettikleri bir dönemde kayınpederinin korunaklı kalesinde hayatını idame ettirirken Konya'dan Süleymanşah'ın öldüğü ve henüz çocuk yaşta oğlu III. Kılıç Arslan'ın tahta çıktığı haberi geldi. Bunun üzerine Keyhüsrev, Uluborlu'ya geldi ve burada hazırladığı ordusuyla Konya'ya gelip şehri kuşattı. Şubat 1205 yılında yeniden Türkiye Selçuklu sultanı olarak tahta çıktı. Haçlıların İstanbul'u işgal ederek burada bir Latin devleti kurmalarından sonra sabık imparator III. Aleksios Angelos'un damadı Theodora Laskaris, şehirden kaçarak geldiği İznik ve çevresinde imparatorluğunu ilan edip 1206 yılında bir devlet kurdu. Yine Komnenoslar ailesine mensup Aleksios ve David isimli iki genç prens,

kaçarak geldikleri Karadeniz sahillerine yerleştiler. Bu durum Selçuklular ile İznik merkezli Laskaris arasında bir dostluk ve ittifak antlaşması yapılmasına sebep oldu. Asya'dan gelip Karadeniz'e ve Avrupa'ya ulaşan milletlerarası transit ticaret yolu tehlikeye düştü. Süleymanşah'ın ölümünden sonra Samsun'un bu sıkışık durumundan rahatsız olan Sultan, hemen harekete geçerek Trabzon Rum imparatoru Aleksios'su yenilgiye uğratarak bölgenin rahat bir nefes almasını sağladı. Antalya'nın Fethi Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Türkiye Selçuklu Devleti topraklarından geçen milletler arası ticaret yollarının iktisadi ehemmiyetini biliyor ve bundan sonra yapacağı sefer ve fetihleri bu siyasete göre düzenlemek istiyordu. Sultan, Avrupa ve Mısır'dan gelen ticaret gemilerinin uğrak yeri olan, dolayısıyla Akdeniz'de önemli bir ihracat ve ithalat limanı durumunda bulunan Antalya'nın fethi için çaba sarf edecekti. Şehir bu sıralarda Aldo Brandini isimli Bizans gelenekleri içinde yetişmiş bir İtalyan'ın elindeydi. Bu durumda Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ferman göndererek her taraftan asker topladı ve ordusuyla giderek Antalya'yı kuşattı. Çok geçmeden şehri 5 Mart 1207 yılında fethetti. Sultan, şehrin vali ve komutanlığına Mübarizüddin Ertokuş'u tayin etti. Kilikya Ermeni Krallığı Üzerine Seferi II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölümü üzerine başlayan sarsıntı, Kilikya Ermeni kralının Selçuklu tabiiyetini bırakarak hudutlara saldırması, Türkiye-Suriye arasında işleyen kervan yolunun sekteye uğramasına neden olmuştu. Ermeniler 1206 yılında Türkmenlerin göç sahası olan Göksu'ya hücum ederek pek çok esir almış, mal ve hayvanları yağmalamış, Halep sınırını aşmış hatta Elbistan'ı kuşatmışlardı. Bundan dolayı 1208-1209 tarihinde I. Gıyaseddin Keyhüsrev ordusuyla Ermenilerin üzerine sefere çıktı ve Maraş'a vardı. Ermenilerden bir takım belde ve kaleleri aldı. Bunlar arasında en mühimi Petrus Kalesi idi. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaşehir Seferi ve Şehadet-i I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Karadeniz, Akdeniz kıyılarındaki faaliyetleri ve Ermenilere karşı kazandığı zaferler, İznik imparatoru Laskaris ile aralarını açtı. İznik tahtına geçmek isteyen sabık imparator III. Aleksios Angelos da Sultan'ı Laskaris'e karşı tahrik etti. Sultan beraberinde III. Aleksios olduğu halde Laskaris'e karşı harekete geçti. Denizli-Ladik arasındaki Antiochia şehri civarında yapılan savaşta bir Rum askeri tarafından şehit edildi (1211).

UZUN ÖZET I. İZZEDDİN KEYKAVUS DÖNEMİ (1211-1220)

Meliklik Dönemi ve Taht Mücadelesi Sultan I. İzzeddin Keykavus, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in üç oğlunun en büyüğüdür. II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu III. Kılıç Arslan'ın daha çocuk yaşta olmasından dolayı Konya'da I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e taraftar olan devlet adamlarının sâbık Sultan'ı yeniden saltanata davet ettiler. Bunun üzerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Konya'ya dönüp ikinci defa sultan olunca gurbet hayatı boyunca yanında olan büyük oğlu İzzeddin Keykavus'u da Malatya meliki tayin etti. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehadeti üzerine toplanan devlet erkânı, İzzeddin Keykavus'u tahta geçirmeye karar verdiler ve Konya'dan Kayseri'ye giderek İzzeddin Keykavus'u Malatya'dan davet ettiler. İzzeddin Keykavus 21 Temmuz 1211 tarihinde merasimle tahta çıkarıldı. Bu sırada Tokat meliki olan Alaeddin Keykubad'ın ordusu ile birlikte Kayseri'ye doğru yaklaştığı haberi geldi. Alaeddin Keykubad saltanatı ele geçirmek için hazırladığı ordusuyla harekete geçti. Erzurum meliki olan amcası Mugiseddin Tuğrulşah ile Danişmendli Zahirreddin İli ve Ermeni kralı II. Leon'u da bazı vaatlerle yardıma çağırdı ve ordusuyla Kayseri'ye gelerek ağabeyini kuşattı. Bu sırada Kayseri valisi Celaeddin Kayser, Alaeddin ve müttefiklerini birbirlerinden ayırmanın mümkün olabileceğini söyledi. İlk olarak önceden beri münasebeti olan Ermeni kralını bu işten vazgeçirebileceğini öne sürdü ve Sultan'dan aldığı çok sayıda hediye ile gece yarısı Kral'ın karargâhına gitti. Getirdiği hediyelerle, Kral'ı muhasaraya katılmaktan vazgeçirdi. İyi bir antlaşma yaptığını düşünen Kral da memleketine geri döndü. Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrulşah da askerlerini alarak Alaeddin'e haber vermeden memleketine gitti. Alaeddin Keykubad herhangi bir başarı elde edemeyeceğini anlayınca Ankara'ya çekildi. I. İzzeddin Keykavus'un Saltanat Dönemi Kayseri'de tahta geçtikten sonra kardeşi tarafından kuşatılarak büyük bir tehlike atlatan Sultan I. İzzeddin Keykavus daha sonra Konya'ya geldi ve tahta çıktı. Sultan, saltanatının tebliği maksadıyla hocası Şeyh Mecdeddin İshak'ı Bağdat'a elçi tayin etti ve onunla birlikte Abbasi halifesi Nâsır Lidînilâh'a hediyeler gönderdi. Sultan, Halife'den fütüvvet şalvarı talep edip fütüvvet teşkilatına girmek istemişti. Halife Nâsır Lidînilâh, Selçuklu sultanına saltanat menşuruyla birlikte hâkimiyet alameti olarak bir de fütüvvet şalvarı gönderdi ve Sultan'ın fütüvvet teşkilatına alındığı bildirildi. Bu sırada İznik imparatoru Theodoros Laskaris, I. İzzeddin Keykavus'un tahta çıkışını kutlamak ve barış yapmak üzere bir elçiyle beraber bir süredir esaretinde olan Seyfeddin Ayaba'yı Konya'ya gönderdi. Sultan'ı tahta çıkışından dolayı tebrik etti ve sulh teklif etti. Bundan sonra Sultan I. İzzeddin Keykavus, Ankara'da teslim olmaktan uzak olan kardeşi Alaeddin Keykubad'ı itaat altına almak ve bu meseleyi halletmeyi planladı. Bundan dolayı Sultan, ordusunu Konya'da topladı ve muhasara silahlarıyla birlikte Ankara'ya gelip şehri muhasara etti. Alaeddin Keykubad, kardeşi Sultan I. İzzeddin Keykavus'a müracaat ederek hayatına ve şehir halkına zarar vermemesi şartı ile teslim razı olduğunu bildirdi. Sultan, emirleriyle bu konuyu görüşerek bu teklifi kabul etti. Böylece şehre girdi ve saltanat sancağını burçlar üzerine çekti. Alaeddin Keykubad kısa bir süre sonra Malatya yakınlarında bulunan Minşar Kalesi'ne hapsedildi. Sinop'un Fethi (1214) Sultan I. İzzeddin Keykavus, o devirde Selçuklu toprakları üzerinden geçen uluslararası yollara ve babasının başlatmış olduğu siyasete uygun olarak seferlerine ticari kargılarla yön vermek istedi. Sultan I. İzzeddin Keykavus, Antalya limanı sayesinde Selçuklu ülkesinin Akdeniz ile ilişkilerini düzene koyarken, Karadeniz yolunu ve çevresini de emniyet altına almak mecburiyetindeydi. Zira memlekette ithalat ve ihracat ile kervan yolları ve ticaretin gelişmesi ancak Samsun ve Sinop limanlarının Selçuklu hâkimiyetinde olmasıyla sağlanabilirdi. Bundan dolayı Sultan bir an önce Karadeniz'e çıkmak için Sinop'a sefer düzenlemeliydi. Bu sırada Trabzon Rum imparatoru Aleksios, Sinop istikametinde ilerliyordu. Sultan I. İzzeddin Keykavus, ilk seferi için hazırlıklarını yapmak üzere Konya'dan ayrılarak Sivas'a geldi. Sivas'ta hazırlıklarını tamamlayan Sultan, ordusuyla hareket etti. Bu sırada Sinop'un ve Aleksios'un ahvali hakkında haber toplamak amacıyla casuslarını gönderdi. Bir müddet sonra öncü kuvvetler veya başka bir rivayete göre Türkmenler, 500 kişi ile avlanmakta olan Aleksios'u yakalayıp Sultan'a getirdiler. Sultan I. İzzeddin Keykavus, Aleksios'u beraberinde Sinop'un muhasarasına götürüp, kendisinden faydalanmak istedi. Şehir ileri gelenleri İmparator Aleksios'un Trabzon'a dönmesine ve bazı ileri gelenlerin de serbestçe Sinop'tan çıkmasına müsaade edilmesi şartıyla, teslim razı olunca Sultan bir and name yazdırıp şehre gönderdi. Bu antlaşmaya göre bir kıta asker 2 Kasım 1214 günü saltanat sancağını şehre götürüp surlar üzerine diktiler. Ertesi gün bizzat Sultan'ın emriyle divan noterleri tarafından bir antlaşma metni kaleme alındı. Antlaşma metni taraflarca imzalandı. İmza töreninde iki tarafın devlet büyükleri

şahitlik yaptılar. Sultan I. İzzeddin Keykavus, Sinop'un fethini, dini ve ticari teşkilatlanmasını, imar ve emniyet işlerini nizama koyduktan sonra ordusu ile şehirden ayrılarak Sivas'a geldi. Karaman-Ereğli ve Antalya'nın Fethi (1216) Ermeniler, Selçukluların bu zor durumundan istifade ederek Torosların kuzeyine doğru genişlemeye başlamış ve Selçuklu beldelerine doğru yayılmışlardı. Ulu Kışla, Ereğli ve Karaman (Larende) kalelerini işgal etmişlerdi. Başarılı Sinop seferinden ve Trabzon İmparatorluğu'nu da tabii kıldıktan sonra yönünü güneye çevirmek isteyen Sultan, 1215 yılında Ermenilere karşı bir sefer yapmaya ve bu beldeleri kurtarmaya karar verdi. Ermenilere karşı sefere çıktı ve Karaman, Ereğli ve Larende kasabalarını 1216 yılında kurtardı. Bu sırada Antalya'nın Hristiyan halkı, kendi arasında anlaşarak bir gece şehrin Türk idarecilerini ve Türk halkını öldürüp şehri ele geçirmeyi, Selçuklu ordusu gelirse de şehri Kıbrıs kralına teslim etmeyi planlamışlardı. Gerçekten te planladıkları gibi bir gece silahlanarak harekete geçmişler, önce şehir idarecilerini sonra büyük-küçük, genç-ihiyar demeden bütün Türk erkeklerini öldürmüşler, kadın ve çocukları da esir almışlardı. Antalya meselesinin daha fazla ertelenmemesi gerektiğine inanan Sultan, hareket etmeye karar verdi ve Konya'ya dönünce ilk ele aldığı iş Antalya meselesi oldu. Antalya fethi niyetiyle Konya'nın Ruzbe ovasında karargâhını kurdu. Memleketin her tarafından grup grup gelen askerler otağın etrafında toplanmaya başladı. Bütün hazırlıklar bitince Sultan, orduya hareket emri verdi. Öte yandan, Antalya şehrindeki asiler, Sultan I. İzzeddin Keykavus'un büyük bir ordu ile üzerlerine gelmekte olduğunu öğrenince, korkuya kapıldılar ve hemen Kıbrıs kralından yardım istediler. Kıbrıs Frankları birkaç gemi ile Antalya'ya, asilere yardıma geldiler. Bu sırada Sultan, ordusu ile şehri karadan ve denizden kuşattı. 1216 yılı Ramazan ayında başlayan kuşatma bütün bir ay, geceli gündüzlü sürmüş 22 Ocak 1216 tarihinde Cuma gününe rastlayan bayram günü fetih tamamlanmıştı. Ermeniler Üzerine Seferleri Karaman (Larende) ve Ereğli kasabalarının Ermenilerden alınmasından sonra Antalya'nın işgal altında olması, Sultan'ı bu önemli şehri kurtarmaya mecbur bıraktı. Antalya fethinden sonra Konya'ya oradan da Kayseri'ye giden Sultan 1216 yılının baharında ordusuyla Maraş'a doğru hareket etti. Halep Eyyûbî hükümdarı Melik Zahir'e ordusuyla harekete geçmesi için aynı yılın Mayıs ayında bir elçi gönderdi. Sultan, Melik Zahir'e Antakya'yı Ermenilerden almak için birlikte hareket etmeyi teklif etmişti. Melik Zahir, Sultan I. İzzeddin Keykavus'un gönderdiği hediyelerle birlikte onun bu teklifini kabul etti. Bu münasebetler sırasında Melik Zahir, Eyyûbî hâkimi amcası Melik Âdil'e bir elçi gönderip onun fikir ve niyetlerini öğrenmek istedi. Melik Âdil, yeğenini bu ittifaktan vazgeçirmeye gayret ediyor ve Selçukluların Halep üzerinde emellerini olduğunu iddia ediyordu. Bu esnada Kral II. Leon da Melik Zahir'e elçi ve hediyeler göndererek onu vazgeçirmeğe çalışıyordu. Sultan önemli devlet adamlarından bir heyeti Halep'e gönderdi ve kendisi de Halep emîrlğine tabii olan Balat'a hücum ettirip orada yaşayan Ermenilerin bir kısmını esir aldırttı. Elçilik teatileri devam ederken ve Sultan I. İzzeddin Keykavus Melik Zahir'i beklerken Melik, ansızın öldü. Uzun süreli müzakereler sonrası herhangi bir sonuç elde edemeyen Sultan, ordusuyla Ceyhan vadisi boyunca ilerleyerek en muhkem Ermeni kalelerinden biri olan Çinçin Kalesi'ni kuşattı. Çinçin ile Haçin kalelerini yoğun muhasaralar sonrası fethetti. Bu seferden sonra Kayseri'ye dönüp sefer esnasında hizmet ve kahramanlıkları görülen beylere ve askerlere ihşanlarda bulundu. Ermeni kralı II. Leon, barış talep etmekten başka çare olmadığına kanaat getirip bağlılığını bildirmek, ayrıca vasallık şartlarını görüşmek üzere Sultan'a türlü hediyelerle birlikte bir elçi gönderdi. 1218 yılında yapılan barış görüşmeleri sonunda Kral II. Leon antlaşmaya uyacağına ve sadakat göstereceğine dair yemin etti. Ardından vermeyi taahhüt ettiği haracın yarısını elçiyle birlikte Kayseri'ye gönderdi. Sultan da Ermeni esirlere at ve hediyeler vererek memleketlerine gönderdi. İki memleket arasında ticaret yolları açıldı. İki tarafın tüccarı ve yolcuları güvenle seyahat etmeye başladılar. Halep Seferi 1216 yılında Halep hükümdarı Melik Zahir'in vefatı üzerine yerine çocuk yaştaki oğlu Melik Aziz tahta çıkarılmıştı. Melik Aziz çocuk yaşta olduğu için komşu hükümdarlar Halep üzerinde yeni siyaset geliştirme hevesine kapıldılar. Bu sırada Halep melikliğinin Melik Aziz ile varlığını sürdüremeyeceği düşüncesi de Halep ileri gelenleri arasında tartışılıyordu. Sultan, Eyyûbîlerin Samsat (Sumeysat) hâkimi Melik Efdal'ı, Melik Aziz'e atabeg ve Halep'e yönetici olarak tayin etmek istiyordu. Sonuçta Sultan I. İzzeddin Keykavus, Melik Efdal'ı davet etti ve aralarında yapılan antlaşmaya göre Halep alınıp Melik Efdal'a verilecek, Efdal da Sultan'a itaatte kalarak hutbe ve sikkelerde Sultan'ın adına yer verecek, Halep'ten sonra Melik Eşref'in elinde bulunan Urfa ve Harran vilayetleri de Sultan'a ait olacaktı. Yapılan antlaşma sonrası Sultan I. İzzeddin Keykavus ve kuvvetleriyle kendisine katılan Melik Efdal, Maraş emiri Nusretüddin ve diğer Selçuklu emirleriyle Elbistan üzerinden geçerek Merzuban, Raban ve Telbâşir kalelerini ele geçirdiler. Sultan, ele geçirdiği Raban'ı Melik Efdal'a teslim edince halkın memnuniyeti arttı. Ancak Telbâşir'i Emir Nusretüddin'e vermesi üzerine Melik Efdal, Sultan'ın Halep'i kendisine vermeyeceği hatta Sultan'ın Halep'i bizzat kendi hesabına almak istediği şüphesine kapıldı. Ayrıca Sultan'a karşı çıkanlar ve muhalifleri Sultan'ın aleyhinde propaganda yapmaya başladılar. Melik Aziz'in atabegi olan Şehabeddin Tuğrul da Melik Eşref'e mektup yazarak Sultan I. İzzeddin Keykavus'un Halep'e doğru yürüdüğünü bildirerek ondan yardım istedi. Sultan'ın henüz uzakta olduğunu öğrenen Melik Eşref, Selçuklu öncü kuvvetine saldırarak ağır bir yenilgiye uğrattı. Sultan, ordusuyla Menbiç'ten memleketine geri dönmeye karar verdi. Sefer sırasında kendisine ihanet ettiklerinden şüphelendiği bazı

emirleri Elbistan'da bir eve doldurarak evi ateşe verdi. Yaşanan bu yenilgiyi bir türlü hazmedemeyen Sultan, Melik Eşref'ten öç almak için hazırlıklara başladı. Ardından ordusuyla hazırlıklarını tamamlayarak hareket edip Malatya'ya geldi. Fakat burada yakalandığı hastalık, tedavilere rağmen arttı ve Sultan, burada vefat etti. Naaşı Aralık/Ocak 1220 tarihinde Sivas'ta inşa ettirdiği Darüşşifa'daki türbesine defnedildi.

SULTAN I. ALAEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1220-1237) ALAEDDİN KEYKUBAD'IN TAHTA ÇIKIŞI VE İLK FAALİYETLERİ

Alaeddin Keykubad 1190 yılında dünyaya geldi. Şehzadeligi döneminde Tokat'ta meliklik vazifesinde bulundu. Babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatında sonra hükümdarlık makamına geçirilen ağabeyi İzzeddin Keykavus'a karşı taht davası gütsede başarılı olamayarak tutuklanıp Malatya yakınlarındaki Kezirpert Kalesi'ne hapsedildi. Ağabeyinin 1220 yılında ölümünden sonra Selçuklu tahtına çıkarıldı. Hükümdar olduğu sırada Moğol tehlikesi kendisini göstermeye başlamıştı. İlk iş olarak Moğollara karşı tedbirler alma yoluna gitti ve Anadolu'daki şehirlerin tahkim edilmesini emretti.

ALAIYE'NİN FETHİ VE OTORİTEYİ TESİS ETME ÇABALARI

Moğollara karşı aldığı tedbirlerin ardından Kalonoros seferine çıktı. Akdeniz sahilinde olup Kyr Vart isimli bir Hıristiyan'ın idaresi altında olan bu güzel şehri fethetti ve adını Alaiye olarak değiştirdi. Kalonoros'un ardından yine Akdeniz sahilindeki bir başka kale olan Alara'yı da fetheden Alaeddin Keykubad, daha önceki dönemlerde taht adayı olarak kendisine düşmanlık edip ağabeyini destekleyen Selçuklu beyleri ile sorunlar yaşadı. Kendisini tahttan indirmek için planlar yapan birçok bey ile mücadele etti ve her birini saf dışı bırakarak devlet yönetimindeki gücünü pekiştirerek otoritesini güçlendirdi.

SULTAN ALAEDDİN KEYKUBAD'IN DIŞ POLİTİKASI

Ermenilerle ilişkiler Çukurova bölgesinde asayiş sorunlarının ortaya çıkmasına ve ticaretin aksamasına neden olan Ermenilerle mücadele etti. 1225 yılında onlar üzerine sefere çıktı ve kendileri ile tabiyet anlaşması yaparak onları Selçuklulara tabi hale getirdi. Artuklular ve Eyyubilerle ilişkiler Artuklular ve Eyyubi emirlikleri ile de mücadele etti. Diyarbakır bölgesinde Cuma hutbelerinden kendi adını çıkararak Eyyubi Sultanı adına okutan ve Harezmsah hükümdarı Celaleddin Mengüberti ile birlikte hareket eden Artuklu hükümdarı Mesud'un ülkesine 1226 yılında bir sefer düzenledi. Aynı yılın yaz aylarında daha önce Artuklulara ait birçok şehir ve kasaba Selçukluların eline geçti. 1227 yılında Eyyubi hükümdarı Melik Adil ile yakın ilişkiler kurdu ve kızı Gaziye Hatun ile evlendi. Erzincan ve Erzurum Hâkimleri İle ilişkiler Doğu Anadolu bölgesinde Erzincan'daki Mengüceklerle ve Erzurum'daki bizzat kendi amcasının oğlu olan Cihanşah ile hâkimiyet mücadelesine girdi. Celaleddin Mengüberti ile birlikte hareket eden bu emirleri Selçuklu kontrolü altında tutmak için çaba gösterdi. Fakat bu konuda bir başarı elde edemedi. Trabzon Rumları İle ilişkiler Sultan Alaeddin'in, özellikle de kendisinin Doğu Anadolu bölgesinde meşgul olduğu dönemde bu durumu fırsat bilerek Samsun ve Sinop limanlarına saldıran Trabzon Rumları ile de ilişkileri oldu. Onlarla mücadele için görevlendirdiği Kastamonu uç beyi Hüsameddin Çoban denizin öte yanına geçip Suğdak'ı ele geçirmek de dâhil olmak üzere birçok başarılar imza attı. 1228 yılında bizzat Trabzon üzerine bir sefer düzenledi. Fakat bu seferden beklenen başarı elde edilemedi.

ALAEDDİN KEYKUBAD'IN VELİAHDI MESELESİ

Sultan Alaeddin Keykubad, Erzincan'daki Mengücekli hâkimiyetine son verip Erzurum hâkimi Cihanşah'ın tabiiyetini kabul ettiği Doğu Anadolu seferinin dönüşünde Sivas'ta Eyyubi melikesi olan hanımı Gaziye Hatun'dan doğan küçük oğlu Şehzade İzzeddin Kılıçarslan'ı veliyaht tayin ederek beylerinden onun için biat aldı. Bununla birlikte bu durum büyük oğlu Gıyaseddin Keykavus'u memnun etmedi.

YASSIÇEMEN SAVAŞI

Harezmsahlar Devleti'ni ayağa kaldıran Celaleddin Mengüberti kısa süre içerisinde Batı İran, Kafkasya ve Anadolu'nun bir bölümünde hâkimiyeti tesis etmişti. Sultan Alaeddin Keykubad ile görünüşte iyi geçinmesine rağmen aslında onun ülkesini istila etmek ve Anadolu coğrafyasına hâkim olmak, İslam dünyasının en büyük hükümdarı haline gelmek istiyordu. Erzurum hâkimi Cihanşah'ı kendisi ile birlikte hareket etmeye ikna etti, Ahlat'ı birkaç kez kuşattıktan sonra ele geçirdi. Alaeddin Keykubad ile önce siyaseten daha sonra ise askeri olarak karşı karşıya geldiler. Sivas yakınlarındaki Yassıçemen'de 10 Ağustos 1230'da meydana gelen savaş Selçuklu Sultanı'nın mutlak zaferi ile neticelendi.

MOĞOL TEHLİKESİ VE SULTAN'IN ÖNLEMLERİ

Yassıçemen'de kazanılan zaferle Selçuklular artık Moğollar ile komşu haline gelmişlerdi. 1231 yılında kendilerinden kaçan Celaleddin Harezmsah'ı takip ederek Anadolu'ya giren Moğollar, Doğu Anadolu'daki birçok şehri istila ettiler. Bargiri, Erciş, Ahlat, Bitlis, Erzen, Siirt, Silvan, Diyarbakır, Mardin, Tanza, Harput ve Sincar başta olmak üzere bölgedeki birçok şehir ve kaleyi tahrip edip yağmaladılar. 1232 yılında Sivas yakınlarına kadar gelmeleri üzerine Sultan Alaeddin Keykubad

harekete geçti. Kemaleddin Kamyar ve Mübarizeddin Çavlı komutasındaki Selçuklu birlikleri Moğolları teşvik ettikleri değerlendirilen Gürcüler üzerine bir sefer düzenlediler. Sefer sonucunda Gürcü Kraliçesi Rosudan ile bir anlaşma imzalandı. Aynı yıl içerisinde Moğol Hanı Ödegey'e elçiler gönderen Sultan, onunla diplomatik ilişkiler kurmak istedi. Fakat Han, Sultan Alaeddin'in bizzat huzuruna gelerek itaatini arz etmesini istiyordu. Sultan bir yandan Han ile irtibat kurmaya çalışırken diğer yandan da Moğollara karşı önlem alınması için girişimlerde bulundu. Bu iş görevlendirdiği Kemaleddin Kamyar, Van gölü kıyısında kurduğu karargâhtan Bitlis, Van, Vastan, Adilceviz ve Sürmari başta olmak üzere bölgedeki şehirlere askerler sevk ederek buralarda tamirat ve tadilat işlemleri yaptırdı. Bir süreden beri devam eden siyasi istikrarsızlık nedeniyle şehirlerin tahkimatları zayıflamış ve saldırıya açık hale gelmişlerdi. Kemaleddin'in ardından aynı bölgeye gönderilen Sinaneddin Kaymaz da selefinin kaldığı yerden tahkimat faaliyetlerine devam etti. Sultan Alaeddin Keykubad bu şekilde olası Moğol saldırılarına karşı ülkesinin doğu sınırında bir tür güvenlik duvarı meydana getiriyordu.

DOĞU ANADOLU'DAKİ HÂKİMİYET GERİLİMİ

Selçuklular tarafından bölgede yürütülen ve coğrafyanın Sultan Alaeddin Keykubad'ın kontrolü altına girmesi anlamına gelen faaliyetler, daha önce buraya hâkim olan Eyyubilerin hoşuna gitmiyordu. Eyyubi melikleri, Melik Kamil önderliğinde bir araya gelerek Selçuklulara saldırdılar. 1234 yılında Harput yakınlarında meydana gelen savaş Selçukluların lehine sonuçlandı. 1235 yılında Eyyubilerin elinde kalan son yerleri de kontrolü altına almak üzere yeniden harekete geçen Selçuklular Urfa, Harran, Suruç, Rakka ve Siverek'i Selçuklu idaresine bağladılar. Bölgede Selçukluların kontrolüne girmeyen tek bir yer kalmıştı: Diyarbakır. Öte yandan Eyyubiler Selçuklular karşısındaki hezimetlerini hazmedecek gibi değillerdi. Yeni bir sefer tertip eden Melik Kamil, Selçukluların eline düşen bütün şehirleri geri almakla kalmadı, buralarda büyük katliamlara imza attı. Özellikle Duneysir ve Kızıltepe 'de korkunç tahribatlar gerçekleştirmişti. Kamil'in ülkesine dönmesinden sonra Sultan Alaeddin bölgeye yeni bir ordu sevk etti. Bu sefer Diyarbakır'ı da fethetmek istiyordu. Fakat Abbasi Halifesi araya giderek seferin sona erdirilmesi için Selçuklu hükümdarını ikna etti. 1237 yılının baharında yeni bir Diyarbakır seferi düzenlemek için Kayseri'ye gelen Sultan Alaeddin, burada Moğol elçileri ile görüşerek Moğol Hanı'na tabi olmayı kabul ettiğini bildirdi. Yeniden Diyarbakır seferi hazırlıklarına odaklansa da beklenmedik bir şekilde hayatını kaybetti.

ÖLÜMÜ VE ŞAHSİYETİ

1237 yılının Ramazan Bayramı kutlamaları devam ederken ve Selçuklular Diyarbakır seferi için hazırlıklar yaparken Sultan Alaeddin Keykubad beylerine ve şehirde bulunan elçilere verdiği ziyafet esnasında yediği yemekten zehirlendi ve 1 Haziran Pazartesi günü vefat etti. Henüz 50 yaşında bile değildi ve hayattayken küçük oğlu İzzeddin Kılıçarslan'ı veliaht ilan ederek beylerinden onun için biat almıştı. Selçuklu tarihinin en parlak hükümdarlarından biri olup devlete altın çağlarından birini yaşatan Sultan Alaeddin Keykubad dindarlığı ile bilinen, ilme ve sanat düşkün olan biriydi.

SULTAN II. GIYASEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ (1237-1246) II. GIYASEDDİN KEYHÜSREV'İN TAHTA ÇIKIŞI VE İLK FAALİYETLERİ

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, babası Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın 1237 yılında beklenmedik bir şekilde vefat etmesinden sonra tahtın veliahdı olmamasına rağmen etkili bir devlet olan Sadeddin Köpek tarafından Kayseri'de sultanlık makamına geçirildi. Sultan Alaeddin'in ölümünden önce Kayseri'ye gelmiş olup burada bulunan yabancı devlet elçileri ile görüştü. Artuklu ve Eyyubi melikleri ile anlaştı. Bununla birlikte Alaeddin'in vefatı ile geride kalan boşluktan kaynaklanan buhran giderilemedi, devlet idaresinde sükûneti sağlamak mümkün olmadı.

SADEDDİN KÖPEK'İN FAALİYETLERİ

Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasında etkili olan Sadeddin Köpek büyük bir güce kavuşmuştu. Adeta bir sultan gibi davranıyor, kendisi ile birlikte hareket etmeyen beyleri çeşitli bahanelerle etkisiz hale getiriyordu. Birçok beyi gerek idam ettirerek gerekse hapse atırarak etkisiz hale getiren Sadeddin Köpek, muhatabı haline geldiği yoğun tepkiyi kırabilmek için sefere çıktı ve 1238 yılında Samsat Kalesi'ni ele geçirdi. Bu şekilde devlet içerisinde kazandığı itibarı kendi iktidarını tahkim etmeye devam etmek için kullandı. Önde gelen Selçuklu beylerini ortadan kaldırmaya devam etti. Devlet içerisinde gücün hemen tamamını kullanabilecek seviyeye gelmesine rağmen, Sadeddin Köpek bununla yetinmedi ve sultan olmak için girişimlerde bulundu. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in gayrimeşru oğlu olduğunu iddia ederek sultan aleyhinde propaganda yapmaya başladı. Fakat başarılı olamadı. Gelişmelere daha fazla tahammül edemeyen Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, muhalif devlet adamlarından Hüsameddin Karaca'yı Sadeddin Köpek'i öldürmekle görevlendirdi. 1238 yılında gerçekleştirilen bir tertip ile ihtiraslı devlet adamı öldürüldü.

SADEDDİN KÖPEK SONRASI DÖNEMDE SELÇUKLULAR

Sadeddin Köpek'in ölümünden sonra devlet idaresinde yeni bir dönem başladı. Yüksek makamlara Sadeddin tarafından etkisiz hale getirilmemiş ya da kıyıda kalmış devlet adamları getirildi. Rahat bir nefes alan Gıyaseddin Keyhüsrev Gürcü Prensesi Tamara ile evlendi. Sadeddin tarafından küstürülmüş olan Harezmi beyleri ile iyi ilişkiler kurdu. Bu beyler tarafından topraklarına saldırılan Eyyubi beyleri ile anlaşma yaparak bölgede siyasi istikrarı sağlama yolunda önemli adımlar attı. 1240 yılında uzun süredir ele geçirilemeyen Diyarbakır'ı kuşatarak sulh yolu ile ele geçirdi. Moğolların işgal ve istilalarına karşı tedbir almak amacıyla Erzurum bölgesine askeri birlikler sevk etti. Fakat bu birlikler bir süre sonra Babaî İsyanı'nın başlaması üzerine bölgeden ayrıldılar.

BABAİ İSYANI

Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen düzensiz Türkmen kalabalıklarının da etkisiyle Anadolu'da meydana toplumsal karmaşa sonucunda, 1240 yılında Samsat yakınlarında Selçukluları zor durumda bırakan kapsamlı bir isyan çıktı. Kalabalık kitleleri Selçuklular aleyhine kışkırtan Baba İlyas'ın gözde halifelerinden biri olan Baba İshak önderliğinde başlayan ve Babaî İsyanı olarak tarihe geçen söz konusu isyan Samsat, Kâhta ve Adıyaman çevresinde başlamıştı. Kısa süre içerisinde geniş bir alana yayıldı. Üzerlerine gönderilen Selçuklu birliklerini birçok kez mağlup etmeyi başaran ve yenilmez oldukları söylentileri yayılan isyancılar, nihayetinde Frank ve Gürcü ücretli askerlerin bulunduğu Selçuklu ordusu tarafından mağlup edildiler. İsyanın zorlukla da olsa bastırılması ile rahat bir nefes alan Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, isyanı fırsat bilerek Selçuklu ülkesine saldıran Silvan Hâkimi Şehabeddin Gazi'nin üzerine yürüdü. Silvan Selçuklular tarafından kuşatma altına alınsa da, Abbasi Halifesi'nin araya girmesiyle girişim sonlandırıldı. Moğol tehlikesi kendisini artık iyiden iyiye göstermişti.

MOĞOLLARIN ERZURUM'U İŞGALİ

Selçukluların Babaîler karşısında çok zorluk çektiğini gördükten sonra Anadolu'yu işgal etmenin düşündükleri kadar zor olmayacağını fark eden Moğollar, 1242 yılında Azerbaycan bölgesinde bulunan Mugan'daki karargâhlarından hareketle batıya doğru ilerlediler. Erzurum'u işgal ederek şehirde büyük tahribat ve katliam gerçekleştirdiler. Ardından Mugan'a geri döndüler. Gelişmeler karşısında dehşete düşen Gıyaseddin Keyhüsrev, hemen harekete geçerek bölgede bulunan devlet ve emirlikler ile ittifak kurmanın yollarını aramaya başladı. Selçukluların tek başlarına Moğollar ile mücadele edebilmeleri pek mümkünmüş gibi görünmüyordu. Yapılan görüşmeler, sunulan vaatler ve astronomik ücretler karşılığında Artuklu ve Eyyubi meliklerine ilave olarak Kilikya Ermenilerinin de dâhil olduğu bir Moğol karşıtı ittifak kuruldu.

KÖSEDAĞ BOZGUNU VE SONUÇLARI

Bir yandan Moğollara karşı ittifak kurmaya çalışan Selçuklular, diğer yandan da Moğollara karşı askeri hazırlıklar yapmaya devam ediyorlardı. Gürcü, Frank ve Kıpçak ücretli askerlerinin de yer aldığı 70 bin kişilik bir ordu meydana getirilmişti. Bu ordu Kayseri'den hareket ederek Sivas'a doğru ilerlemeye başladı. Sivas'ta Halep Eyyubi Meliki tarafından gönderilen askerlerle 80 bin kişiye ulaşılsa da, diğer müttefikler gelmemişti. Baycu Noyan liderliğindeki Moğollar ilerliyordu. Sefere devam eden Selçuklular Köseadağ'a ulaşarak buarada karargâhlarını kurdular. Fakat karargâhın kurulduğu yer yeterince uygun bir yer değildi ve Selçukluların ilk öncü birlikleri henüz bölgeye gelen Moğollar karşısında ağır bir hezimetle uğradılar. Selçuklular arasında büyük bir korkuya neden olan bu hezimet, ordunun dağılmasına neden oldu. 1 Temmuz 1243'te büyük bir bozgun gerçekleşti ve Selçuklu askerleri, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev de dâhil olmak üzere savaş meydanından kaçarak canlarının derdine düştüler. Karargâhı terk eden Sultan, kısa süre içerisinde soluğu Antalya'da alacaktı. Selçuklu karargâhını yağmalayan Moğollar, Sivas'a doğru ilerleyerek şehri sulh yolu ile teslim aldılar. Teslim olmayı reddeden Kayseri işgal edilerek yerle bir edildi. Burada korkunç bir katliam gerçekleştirildi.

SELÇUKLULARIN MOĞOLLARA TABİ OLMASI

Köseadağ Bozgunu'nun ardından kaçarak Amasya'ya gelen Selçuklu veziri Mühezzibüddin Ali, şehrin kadısı Fahreddin Ali ile birlikte Moğolların ardından giderek Baycu Noyan ile bir araya geldi ve onunla yıllık vergi ödeme karşılığında bir anlaşma yaptı. Selçuklular daha sonra bu anlaşmayı Moğol Hanı'na onaylatmak için Altınorda Hanı Batu'nun başkenti Saray'a bir elçilik heyeti gönderdiler. Han tarafından onaylanan anlaşma ile birlikte Selçuklular en üst seviyeden Moğollara tabi oldular. Sözü edilen tabiyet anlaşmasını gerçekleştiren Şemseddin İsfahani, Sultan'ın iktidarı kendisine bırakması ile Selçuklu devletinin en kuvvetli ismi oldu. Şemseddin, 1245 yılında, süreç içerisinde Selçuklulara birçok kez ihanet eden Ermeniler üzerine bir sefer düzenledi. Bölgenin büyük bir kısmını kontrol altına aldı ve Tarsus'u kuşattı. Fakat kuşatma devam ederken Sultan Gıyaseddin'in vefat haberi geldi. Ermeniler ile bir anlaşma yapan Şemseddin, Konya'ya geri döndü.

ÖLÜMÜ VE ŞAHSİYETİ

1245 yılında Şemseddin'in Tarsus kuşatması devam ederken, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, rivayete göre bir eğlence meclisi esnasında ansızın fenalaşarak hayatını kaybetti. Henüz yirmili yaşların sonundaydı. Sekiz buçuk yıl boyunca hükümdarlık yapmış ve geride üç şehzade bırakmıştı. Hükümdarlığı boyunca olumsuz bir imaj sergileyen Gıyaseddin, liyakat sahibi bir hükümdar değildi. Vahşi hayvan besleyip onlarla vakit geçirmekten ve kaynaklara bakılırsa düşük ahlaklı kimselerle düşüp kalkmaktan hoşlanırdı. Babasından güçlü bir devlet devralmasına rağmen, geride Moğollara tabi olan güç durumdaki bir yönetim bırakmıştı.

MOĞOL İSTİLASI VE DEVLETİN YIKILIŞI KÖSEDAĞ SAVAŞI (1243) VE MOĞOL İSTİLASININ BAŞLAMASI

Babaî isyanından sonra Moğollar, Türkiye Selçuklularının zaafını görmüş ve harekete geçmeye karar vermişlerdir. 1242 yılı sonbaharında Moğollar, Selçuklu topraklarına girdiler. Hedef olarak ise Erzurum'u seçtiler. Moğollar, ciddi bir mukavemet ile karşılaştıkları Erzurum'u 1242 yılının sonlarına doğru ele geçirebildiler. Moğolların Erzurum istilasası üzerine dönemin sultanı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev ve devlet adamları, kışı savaş hazırlıkları ile geçirdiler. Baharın gelmesiyle Selçuklu ordusu yola çıkarak Sivas'a ulaştı. Burada tecrübeli komutanlar, Moğolları Sivas'ta beklemeyi uygun gördü. Genç ve tecrübesiz komutanlar ise Erzincan'a doğru yürüyüşe geçmeyi sultana dikte ettiler. Nihayetinde sultan da genç komutanların fikrine uyarak harekete geçme talimatı verdi. Selçuklu ordusu, Sivas'ın 80 km. doğusunda Köseadağ mevkiinde karargâh kurdu. Moğollar da yine buraya yakın bir mevziye gelmişlerdi. Yine tecrübesiz komutanlar, Moğollara taarruz etmeyi arzu edip bir an önce savaşa girmeyi istemekteydiler. Sultan da bunların dediğini dinledi ve 20000 kişi olduğu rivayet edilen Selçuklu öncü kuvvetleri, Moğollar üzerine saldırıya geçtiler. Moğollar ise gelen bu saldırıyı geri püskürtmeyi başardılar. Öncülerin hezimet haberi karargâha ulaşınca devlet adamları bundan müteessir olmuş ve ordudan kaçışlar başlamıştı. Gerekli dirayet ve yönetimi gösteremeyen II. Gıyâseddîn Keyhüsrev de ordugâhtan kaçanlar arasındaydı. Sonuç itibarıyla Türkiye Selçukluları asıl ordu savaşa girmeden kötü yönetim sayesinde 4 Temmuz 1243 tarihinde Moğollar karşısında hezimete uğradı. Buradan harekete geçen Moğollar, Sivas'ı yaptıkları anlaşmaya rağmen yağmaladılar. Akabinde Kayseri'yi de içeriden bir ihanetle ele geçirip katl ve yağmada bulundular. Moğolların Anadolu'dan ayrılması ile birlikte Vezir Mühezzibüddîn Ali ile Amasya kadısı en iyi yolun Moğollar ile barış yapmak olduğunu kararlaştırdılar. Selçuklu veziri Moğolların arkasından onların karargâhına giderek barış görüşmelerine başladı. Etkileyici bir üslup ile Moğolları barış yapmaya ikna etti. Selçukluların Moğollara yenilmesi Anadolu'daki üst hâkimiyetlerine de zarar verdi. Trabzon Rum İmparatorluğu ve Ermeniler, Moğollara tabi oldular. İznik İmparatorluğu ise Selçuklular ile iyi geçinmeye devam etti.

TAHT MÜCADELELERİ VE MÜŞTEREK SALTANAT

Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev vefat ettiği zaman geride 3 erkek çocuk bıraktı. Bunlarda İzzeddîn Keykavus en büyük oğul olmakla beraber 11 yaşındaydı. Kılıçarslan 9, Alâeddîn Keykubat henüz 7 yaşındaydı. Sabık sultan en küçüğünü veliaht ilan etmişti. Devlet erkânı ise kardeşlerin en büyüğü olan İzzeddîn Keykavus'u 1246 yeni sultan yaptılar. Sultan II. İzzeddîn tahta çıktığı esnada Moğollar tarafından Moğolistan'a davet edildi. Devlet adamları ise bunu uygun görmeyip sultanın kardeşi Kılıçarslan'ı Moğol hanının yanına gönderdiler. Selçuklularda yaşanan taht kavgaları esnasında devlet adamları da mevkilerini artırmak için birbirleri ile mücadeleye girişmişlerdir. Bu mücadelelerden Şemseddîn İsfahâni rakiplerini bertaraf ederek galip çıktı. Vezir Şemseddîn İsfahânî istediği gibi devleti 2 sene yönetebilse de yönetimi çok da uzun sürmedi. Güyük Han'ın kurultayına katılan Kılıçarslan, handan aldığı sultanlık yarlığı ile geri döndü. Sivas'a gelen IV. Kılıçarslan, hanın yarlığı ile sultanlığını ilan etti ve devletin doğu bölgelerinde sultanlığı kabul gördü. Taht karışıklığı devam ederken Celâleddîn Karatay, müşterek üçlü saltanat fikrini ileri sürdü. Tesis edilen yeni düzende 3 kardeşin ismi (II. İzzeddîn Keykavus, IV. Kılıçarslan ve II. Alâeddîn Keykubat) de hutbelerde ve basılan paralarda geçecekti. Karatay ise bu 3 sultanın da atabeki olacaktı. Karatay'ın getirmiş olduğu üçlü saltanat sistemi 1254 yılındaki ölümü ile sona erdi. Bu üç sultandan II. Alâeddîn Keykubat, Moğollara gidişi esnasında Erzurum'da zehirlenerek öldürüldü. II. İzzeddîn ile IV. Kılıçarslan arasındaki mücadeleler de bu surette tekrar başlamış ve II. İzzeddîn galip gelerek kardeşini hapsedmiştir. Büyük Moğol hanı Mengü, kardeşi Hülagü'yü İran ve Batı ülkelerinin yönetimi için bu coğrafyaya gönderdi. Hülagü, Baycu'nun kışlak yeri olan Mugan'da konaklamak isteyince Baycu da kendine yeni kışlak aramak durumunda kaldı. Baycu arayışında yönünü Anadolu topraklarına çevirdi. Konya'da devlet erkânı arasında ise Baycu'ya kışlık bir yer verilmesi yahut savaşılmaması hususunda ihtilaf meydana geldi. Neticede sultan, Moğollardan tamamen kurtulmayı da planlayarak savaş kararı verdi. 14 Ekim 1256 tarihinde Aksaray Sultanhanı yakınlarındaki savaşı Baycu komutasındaki Moğollar kazandı. Mağlubiyet haberinden sonra II. İzzeddîn önce Antalya'ya sonra da İznik'e kaçmış, IV. Kılıçarslan da bu sayede tek sultan haline gelmiştir. Akabinde Baycu Noyan, Hülagü'nün Irak seferine katılmak üzere yola çıkmış, bunu fırsat bilen II. İzzeddîn, İznik İmparatoru II. Theodoros Laskaris'in yardımıyla tekrar Konya'ya gelip 1 Mayıs 1257 tarihinde tahta çıkmıştır. Anadolu'da kardeşler arasında

mücadele devam ederken daha önce II. Alâeddîn Keykubad ile Mengü Han'a gönderilen elçiler, iki kardeşin müşterek sultanlık yarlığı ile 1259 yılında geri döndüler. Buna göre devlet tekrar müşterek bir saltanat dönemine girmiş, ülke iki kardeş arasında taksim edilmişti. Pervâne yapmış olduğu karalamalar ile Moğolları II. İzzeddîn'e karşı kışkırtmayı başarmıştı. Nihayetinde Alıncak Noyan Anadolu'ya girmiş, IV Kılıçarslan ve Muineddîn Pervâne ile birleşerek Aksaray'a kadar ilerlemişlerdi. Haberi alan II. İzzeddîn, Antalya'ya gitmiş, burada ilk olarak Memlûk sultanı Baybars'tan yardım istemiş, akabinde ise İstanbul'a gitmiştir. Böylelikle Türkiye Selçuklularında ikili saltanat dönemi bitmiş ve IV. Kılıçarslan, 1262 yılında tahtta tek başına kalmıştır. II. İzzeddîn ise öncelikle İstanbul'a daha sonra Kırım'a gidip sürgün hayatı yaşamıştır.

MUİNEDDİN SÜLEYMAN PERVÂNE VE MOĞOLLAR

Muineddîn Pervâne, taht mücadelelerinde IV. Kılıçarslan'ın tarafını tutmuş, onun tek başına 1262 yılında tahta tek başına geçmesiyle devlet içerisindeki en nüfuzlu kişi olmuş ve Moğollara dayalı siyaset yaparak rakiplerinden de kurtulmuştu. Bu dönemde 1259 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu'nun eline geçen Sinop 1266 yılında tekrar alındı. Ancak Pervâne ve Sultan IV. Kılıçarslan Sinop temlikli konusunda ihtilafa düştüler. Buranın temlikini isteyen Pervâne, bunu zorla sultana kabul ettirdi. Akabinde aralarında dedikodular gidip gelmeye başladı ve Pervâne, Moğollar ile de anlaşarak sultanı ortadan kaldırdı ve onun çocuk yaştaki oğlu III. Gıyâseddîn Keyhüsrev'i 1266 tarihinde tahta geçirdi. Bu dönemde Moğolların aşırı istekleri ve yine Anadolu'daki Moğol noyanlarının yaptıkları, bir huzursuzluk ortamı meydana getiriyordu. Bu durumdan rahatsız olanlardan biri de bizzat Moğol yanlısı olan Pervâne idi. Pervâne, Abaka'dan kardeşi Acay ve Samagar Noyan'ın Anadolu'dan çekilmesini istedi. Abaka da 1275 yılında bu ikisini Anadolu'dan geri çağırarak yerlerine Tadavun ve Toku noyanları atadı.

ANADOLU'DA MOĞOLLARDAN KURTULMA ÇABALARI VE TÜRKMENLER

Moğol istilasında Türkmenler, taraflarını ilk olarak II. İzzeddîn ile IV. Kılıçarslan arasında yaşanan saltanat mücadelelerinde gösterdiler. Söz konusu mücadelelerde onların tarafı, Moğollara dayalı siyaset yapan Muineddîn Pervâne ve IV. Kılıçarslan'a karşı II. İzzeddîn'in saflarıydı. Aynı zamanda Türkmenlerin bağımsızlık arzuları da onları Moğollara karşı isyan durumuna geçiren başka bir olguydu. Anadolu'da Türkmen hareketinin en yoğun olduğu bölgelerden biri de Denizli taraflarıydı. Buradaki Türkmenlerin lideri Mehmed Bey Moğol hâkimiyetine dayalı IV. Kılıçarslan'ın hükümdarlığını tanımamış ancak 1262 yılında üzerine gönderilen bir ordu ile sindirilmiştir. Moğollara karşı olup da II. İzzeddîn tarafında yer alan Türkmen gruplarının biri de Karaman Türkmenleriydi. Devletin merkezine yakın olan bu taife, her fırsatta Moğollara ve onlara tabii Selçuklulara karşı çıkmış, önemli ilerlemeler yaşasalar da ağır katliam ve yağmalara uğramışlardır. Bunların ilkinde Moğol ve Selçuklu ordusu Denizli taraflarına Mehmet Bey üzerine gidince Karamanoğulları, sıranın kendilerine geleceğini anlayarak harekete geçti ve Konya üzerine yürüdüler. Ancak Gevale Kalesi mevkiinde yapılan savaşta bozguna uğramışlardır. 1276 yılına Pervâne ve bazı devlet adamlarının Tebriz'de bulunmasını fırsat bilen Hatiroğlu Şerefeddîn Moğollara karşı isyan etti. İsyana çeşitli devlet adamları ile Karamanoğullarını da dâhil etmişti. Öte yandan Memlûk sultanı Baybars'ı da Anadolu'ya davet etti. Sultan, ordusunun Mısır'da olduğunu bildirerek bu sene teklife icabet edemedi. Neticede Pervâne'nin dönmesi ile birlikte Moğollar, isyanı bastırmış, Hatiroğlu Şerefeddîn de idam edildi. Baybars ise Pervâne ile anlaşarak 1277 yılında Anadolu seferine çıkmış ve Moğolları 1277 Elbistan Savaşı'nda mağlup etti. İkili oynaması ve Kayseri'de iase sıkıntısı çıkması sebebiyle Baybars Anadolu'dan geri döndü. İlhanlı hükümdarı Abaka ise bu sefere çok sinirlenmiş ve Anadolu'ya gelerek derin bir katliam ve yağma hareketini girişmiştir. Elbistan Savaşı'ndan sonra Sultan III. Gıyâseddîn'in Tokat'ta bulunması itibarıyla Konya'da bir otorite boşluğunun olması, Karamanoğullarına yeni bir tertibata girişme fırsatı verdi. Karamanoğlu Mehmet Bey, Menteşe ve Eşrefoğullarını da yanına alarak yanında bulundurduğu ve II. İzzeddîn'in oğlu olduğunu ileri sürdüğü Alâeddîn Siyavuş'u tahta çıkarmak istedi. Müttefikler bu surette Konya'ya ilerlemiş ve şehri teslim etmeyenlere karşı 14 Mayıs 1277 tarihinde bir saldırı ile şehre girmişlerdi. Sonuç olarak Cimri diye de tanınan Alâeddîn Siyavuş Selçuklu hükümdarı, Karamanoğlu Mehmet Bey ise veziri oldu. Sultan III. Gıyâseddîn, Vezir Sâhib Ata ve İlhanlı şehzadesi Kongurtay liderliğinde yaklaşmakta olan büyük bir ordunun geldiği haberiyle Karamanoğlu Mehmed Bey, Siyavuş'u da alarak Konya'dan çekildi. Netice olarak Karamanoğlu Mehmet Bey öldürülmüş, Siyavuş ise uç bölgelerindeki Türkmenleri etrafında toplayarak bir süre daha isyan etmişse de yakalanarak öldürülmüştür. 1282 yılında İlhanlı tahtına oturan Ahmed Teküder Selçuklu ülkesini II. Gıyâseddîn Mesud ve III. Gıyâseddîn Keyhüsrev arasında bölüştürmüştü. Ancak daha sonra tahta çıkan Argun Han, III. Gıyâseddîn'i azlederek II. Mesud'u tek başına tahta çıkarttı. Karamanoğulları ve Eşrefoğulları, Sultan III. Gıyâseddîn'in kendi torunlarını tahta çıkarmak için yaptığı girişimlere de destek vermişler ancak Moğolların Anadolu valisi Geyhatu karşısında 1285-1286 yıllarında geri çekilmişlerdir. Geyhatu'nun 1291 yılında İlhanlı hükümdarı olmasıyla Anadolu'da bir otorite boşluğu meydana gelmiş ve Karamanoğulları tekrar isyan ederek Konya'yı ele geçirmiştir. Akabinde Geyhatu gelerek isyanı bastırmıştır. Bu esnada bir isyan haberi de ülkenin kuzeyinden geldi. Buna göre II. İzzeddîn'in oğlu Kılıçarslan, Çobanoğlu Muzaffereddîn Yavlak Arslan ile birleşerek Kastamonu ve

çevresinde isyan ettiler. 1292 senesinde Geyhatu, bunlar üzerine II. Mesud ile birlikte bir ordu sevk etti. Neticede isyan bastırılmış, Muzaffereddîn Yavlak Arslan öldürülmüştür.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI

İlhanlılar'da Geyhatu'nun hükümdarlığı esnasında devlet içerisinde karışıklıklar çıktı. Bu dönemde onların Anadolu'daki vali ve komutanları ise halka zulüm yapmakla kalmayıp zaten harap olmuş bir ülkeyi kendi isyanlarıyla daha da kötü hale getirmişlerdir. Bu dönemde Anadolu'da Togoçar Noyan, Baltu Noyan ve Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş bağlı buldukları İlhanlılara isyan etmiş ve Gazan Han tarafından cezalandırılmışlardır. 1296 yılında II. Mesud da azledilmiş, yerine III. Alâeddîn Keykubad geçirilmiş ve II. Mesud Hamedan'da sürgüne tabi tutulmuştu. Yeni sultanın halkın mallarına göz dikmesi onun da tahttan indirilmesine sebep olmuş ve bu suretle II. Mesud tekrar tahta çıkarılmıştır. Ancak onun ikinci saltanat dönemi hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur. Sultan 1308 yılında ölmüş ve bu tarihten sonra çok fazla aydınlatılmayan bir dönem başlamıştır. Bazı kaynaklara göre V. Kılıçarslan tahta çıkmış ve devlet 1318 yılına kadar ismen varlığını devam ettirmiştir. Selçuklu şehzadeleri ise Timurtaş tarafından 1318 yılında katledilmiş ve bu suretle Türkiye Selçuklu Devleti 1318 senesinde tarih sahnesinden çekilmiştir.

SALTUKLULAR-AHLATŞAHLAR

Saltuklular Beyliğinin Kuruluşu ve İlk Dönemleri Doğu Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliği olan Saltuklular, Ebû'l-Kâsım Saltuk tarafından kurulmuştur. Beyliğin merkezi Erzurum olmakla beraber Bayburt, Oltu, İspir, Pasinler, Kars, Micingerd, Kaçmaz gibi şehir ve kaleler de bu beyliğin hâkimiyet sahası içerisindeydi. Saltuklular ve Ebû'l-Kâsım Saltuk hakkında bugün elimizde yeterli kadar kaynak bulunmamaktadır. Bu itibarla Ebû'l-Kâsım Saltuk hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Kendisine Erzurum ve çevresinin iktâ olarak verilmesi haddizatında bu şahsın Malazgirt Savaşı'ndan önce ve sonra da bölgede etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Saltuklular, kuruluşundan itibaren Büyük Selçuklulara, akabinde Irak Selçuklularına ve sonra da Azerbaycan atabekleri olan İldenizlere bağlı kaldılar. Buradan Saltukluların, Selçuklulara tâbi Azerbaycan hâkimlerine bağlı olduğu yorumu yapılabilir. Ebû'l-Kâsım Saltuk'un kaynak yetersizliği sebebiyle ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemekle beraber 1102-1103 tarihlerinde Saltuklu Beyliği'nin başında oğlu Emîr Ali'nin olduğu kesindir. Emîr Ali ve Ziyâeddîn Ebû'l-Muzaffer Gâzi Dönemleri (1102?-1132) Gürcü kralı David, 1115 yılında Rostof'u aldı ve ertesi sene ileri harekâtına devam ederek Saltuklu topraklarında bulunan Pasin ovasına kadar ilerleyip yağma ve katli hareketlerinde bulundu. Gürcüler ile mücadele etmesi için hazırlanan orduya Artuklu İlgazi komutan olarak tayin edildi. İlgazi 1121 yılında yanına Erzen beyi Togan Arslan'ı da alarak Erzurum'a geldi. Saltuklu emîri Ali de kendilerine atıldı. Birleşik kuvvetler Tiflis'e doğru hareket etse de Gürcüler karşısında mağlup oldular. Ani şehri de Şeddâdilerden Menûcihr'in oğlu Ebû'l-Esvâr II. Şâvur'un elindeydi. O, şehri Gürcülere karşı savunamayacağını anlayınca burayı Saltuklu emîri Ali'ye 60000 dinar karşılığında sattı. Ancak durumu haber alan yerli Hristiyan halkı Kral David'e haber göndererek 1124 yılında şehri ona teslim ettiler. Emîr Ali 1123-1124 tarihlerinde öldü ve beyliğin başına kardeşi Ziyâeddîn Ebû'l-Muzaffer Gâzi geçti. Kaynaklarda onun hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Seferlerini İspir ve Pasinler'in ötesine geçerek Oltu'ya kadar ilerleten Gürcülere karşı 1126 yılında düzenlenen sefere katıldı. Bir kızını Artuklulardan Hüsâmeddîn Timurtaş'a veren Ziyâeddîn Gâzi, 1132 yılında vefat etti. İzzeddîn Saltuk Dönemi (1132-1168) İzzeddîn Saltuk başa geçince amcası gibi akrabalık ilişkileri tesis ederek Ahlatşahlar ve Erzenliler ile iyi geçinmiş, bu sayede onlar ile Gürcülere karşı ittifak kurmuştur. Bu uğurda kızlarından Şahbanu'yu (kardeşi de olduğu rivayet edilir) Ahlatşahlardan II. Sökmen ile diğer bir kızını da Erzen beyi ile evlendirmiştir. Ani hâkimi, İzzeddîn Saltuk'u şehri kendisine teslim etmek için davet etmiş, aynı zamanda Gürcü kralı Dimitri ile de anlaşarak Saltuklara ani bir şekilde saldırmasını sağlamıştır. Böylelikle Saltuklular, ağır bir hezimete uğradı. İzzeddîn Saltuk da Gürcüler tarafından esir edildi. Gürcüler, onun için 100 bin dinar fidye istediler. Ahlatşahlılar ve Artuklular bu parayı toplayarak İzzeddîn Saltuk'u esaretten kurtardılar. Gürcülerin 1161 yılında Ani'yi almaları üzerine Ahlatşahlar, Erzenliler, Artuklular ve Saltuklular, Gürcülere karşı birleşip harekete geçtiler. Müttefikler, Ani'yi kuşattıklarında olayı duyan III. Giorgi de şehrin yardımına koştu. Taraflar arasında savaş başlamadan hemen önce İzzeddîn Saltuk, haber vermeden cepheden ayrıldı. Türk ordusu, hem İzzeddîn Saltuk'un ayrılması hem de Artuklular gelmeden savaşa girilmesi üzerine mağlup oldu. Gürcülerin ileri harekâtlarına devam etmeleri üzerine Irak Selçuklu sultanı Alparslan, Azerbaycan atabeyi İldeniz, Ahlatşah II. Sökmen, Dilmaçoğlu Fahreddîn Devletşah ve Emîr Arslanapa, Gürcüler üzerine yürüdüler. Bu sefere Emîr İzzeddîn Saltuk'un katılıp katılmadığı konusu kesin değilken katıldığı rivayet edilmiştir. Türk kuvvetleri bu savaşta Gürcü kralı III. Giorgi'yi 1163 yılında ağır bir hezimete uğratarak çoğu yeri ele geçirmişlerdir. Saltuklu Beyliği'nin Sonu Saltuklularda İzzeddîn Saltuk'tan sonra başa Nâsıruddîn Muhammed geçti. Onun dönemi yine kaynak azlığı sebebiyle tam olarak aydınlatılamamıştır. 1191 yılında Ahlat'ı kuşatan Eyyübîlere karşı yardıma giden Saltukluların başında Mama Hatun'un olduğu bilinmektedir. Bu itibarla Nâsıruddîn Muhammed'in 1191 yılından önce öldüğü anlaşılmaktadır. Onun döneminde Gürcü kralı David, Saltuklu topraklarına yürüdü ve Kars, Sürmeli ve İspir'i ele geçirdi. Bununla da yetinmeyen kral, Erzurum üzerine yürüdü. Ancak şehrin çevresini yağmalayıp geri döndü. Mama Hatun'un tahttan uzaklaştırılmasından sonra yerine yeğeni Alâeddîn Melikşah geçti. Bu dönemde Saltuklular iyice zayıfladı ve Gürcülere karşı koyamaz bir hale geldi. Azerbaycan atabeki Kızılarşah ve Ahlatşah Begtimur'un ölümü de Saltukluları Gürcüler karşısında yalnız bırakan hadiseler oldu. Gürcülerin ilerlemesine karşı Türkiye Selçuklu sultanı II. Rükneddîn Süleyman Şah, Gürcistan seferine çıktı. Erzurum'a geldiğinde kendisini karşılama konusunda ihmalkâr davranan Melikşah'ı hapsetti. Böylelikle Saltuklu Beyliği yıkıldı ve toprakları Türkiye Selçuklularına

geçti. Ahlatşahlar Beyliğinin Kuruluşu ve Sökmen el-Kutbî (1100-1112) Ahlatşahlar, Van Gölü çevresinde 1100 yılında kurulduğu kabul edilen bir Türk beyliğidir. İsmi merkezi olan ve o zaman için Doğu Anadolu'nun en güzel ve muhkem şehirlerinden biri olan Ahlat'tan alır. Beyliğin kurucusu Sökmen el-Kutbî ise aslen Türk olup Selçuklu hanedanından Yakuti'nin oğlu Kutbeddîn İsmâil İlarlan'ın bir gulamıydı. Bu sebeple el-Kutbî nispesiyle anılmıştır. 1100 yılına Ahlat halkı başlarındaki Mervânî emîrinin kendilerine kötü davranması sonucunda Sökmen el-Kutbî'yi Ahlat'a davet ettiler. O da buraya askerleriyle giderek şehri teslim aldı. Muhammed Tapar'ın da Ahlat ve Van çevresini Sökmen el-Kutbî'ye ikta etmesiyle 1100 yılında Ahlatşahlar Beyliği'nin temelleri atılmış oldu. 1109 yılında uzun bir kuşatmadan sonra Meyyâfârikîn ele geçirildi. 1111 yılında bölgedeki diğer emîrler ile birlikte Sökmen el-Kutbî, sultan tarafından Haçlılara karşı sefere memur edildi. Ancak o, sefer sırasında hastalandı ve 1112 yılında, dönüş yolunda vefat etti. Zahîruddîn İbrahim ve Kardeşi (1112-1127) Bu dönemde Ahlatşahlar geniş toprak kayıpları yaşadılar. Sultan Muhammed Tapar, Ahlatşahların elindeki Azerbaycan topraklarını eşi Gevher Hatun'a, Meyyâfârikîn'i de 1115 yılında Karaca es-Sâkî'ye ikta etti. Erzen ve Bitlis beyi Hüsâmeddîn Togan Arslan da Ahlatşahlardan ayrılarak onlardan bağımsız bir şekilde hareket etmeye başladı. Bütün bu gerilemelerden sonra Zahîruddîn İbrahim veya kardeşi Ahmed, Bitlis hâkimi Togan Arslan'ı 1124 yılında mağlup edip Bitlis'i kuşattı. Ahlatşah İbrahim 1125 yılında ise Gürcülere karşı girişilen sefere Artuklular ile katılmış ancak mağlubiyete uğrayıp büyük kayıplar vermişlerdir. İbrahim 1126 yılında ölünce yerine kardeşi Yakup veya Ahmet geçti. Ancak onun saltanatı da ancak 10 ay sürdü. II. Sökmen Dönemi (1128-1185) Ahlatşahlarda Ahmed'den sonra tahta İbrahim'in küçük yaştaki oğlu II. Sökmen geçti. Yaşının küçük olmasından dolayı beyliğin idaresi babaannesi İnanç Hatun'un eline geçti. 1133-1134 yılında İnanç Hatun beyliğin önde gelenleri tarafından öldürüldü. 1135 yılında Sultan Mesud, Ahlatşahların tüm topraklarını istila etse de daha sonra II. Sökmen'e topraklarını iade etti. 1137 senesinde ise Sultan Mesud bu defa Fars valisi Mengü Bars ile yaptığı savaştan sonra yanına gelen kardeşi Selçuk Şah'a, Togan Arslan ve II. Sökmen'in idaresinde bulunan toprakları ikta etti. Selçuk Şah bölgede tutunamayarak geri döndü. 1138-1139 senesinde ise II. Sökmen, Sasonlular tarafından bir fırsatı bulunup esir edildi. Onu bu esareten ise Artuklu Timurtaş'ın aracılığı kurtardı. Ani'nin Gürcüler tarafından alınması üzerine Ahlatşah II. Sökmen, Erzurum hâkimi İzzeddîn Saltuk, Bitlis beyi Togan Arslan oğlu Devletşah ve Artuklu Necmeddîn Alpi ittifak meydana getirdiler. Müttelikler Necmeddîn Alpi'yi beklemeden Ani şehrini kuşattılar. Bu esnada İzzeddîn Saltuk, askerleriyle birlikte geri çekilince müttelik kuvvetler bozguna uğradı. II. Sökmen az sayıda adamıyla Ahlat'a dönebildi. 1163 yılında ise İldeniz ve Irak Selçuklu sultanı Arslanşah önderliğinde Gürcülere karşı başlatılan sefere II. Sökmen de katıldı ve Türk kuvvetleri bu seferden zaferle döndü. 1174 yılında Gürcüler tekrar Ani'yi ele geçirdi. Bunun üzerine atabek, sultan, II. Sökmen ve bölgedeki diğer emîrlerin de katıldığı bir sefer tertip edildi. Gürcüler, Türk ordusu karşısına çıkmaya cesaret edemedi. II. Sökmen, Selâhaddîn Eyyübî'nin bölgeye gelmesi üzerine ona karşı kurulan ittifakta yer alarak onu Musul ve Sincar kuşatmalarından vazgeçmeye davet etti. Ahlatşah II. Sökmen 1184-1185 yıllarında yeğeni Mardin hâkimi Kutbeddîn İlgazi'nin ölümü üzerine onun küçük yaştaki oğlu Nâsreddîn Yavlak Arslan'ı başına bir atabek tayin ederek Mardin tahtına oturttu. Bu sayede onun etki alanı Mardin'e kadar ulaşmış oldu. Seyfeddîn Begtimur Dönemi (1185-1193) 1185 yılında vefat eden II. Sökmen'in oğlu yoktu. Bu durumda halk ve ileri gelenler II. Sökmen'in o esnada Meyyâfârikîn'i yöneten en kuvvetli emîri olan Begtimur'u başa geçirdiler. II. Sökmen'in vârisiz bir şekilde ölmesi İldenizlilerin ve Eyyübîlerin, Ahlatşah ülkesine göz dikmesine sebep oldu. Ahlatlılar da bunlar arasında ikili oynayarak beyliklerini koruyabildiler. Selâhaddîn'in amcasının oğlu Takiyüddîn Ömer, Meyyâfârikîn'e geldikten sonra 1193 yılında Ahlatşahlara bağlı Hani'yi aldı. Bunun üzerine Begtimur ona karşı çıksa da mağlup olarak geri döndü. Takiyüddîn Ömer ise galibiyetinden cesaret alarak ilk olarak Ahlat'ı kuşattı. Ancak burayı alamayacağını anlayınca yine oraya bağlı Malazgirt'i kuşattı. Bu esnada Erzurum Saltuklu melikesi Mama Hatun askerleriyle birlikte Ahlatşahlara yardıma geldi. Takiyüddîn Ömer'in kuşatma esnasında ölümü, Ahlatşah ülkesini Eyyübî saldırısından kurtardı. Bedreddîn Ak Sunkur Hezâr Dînârî ve Kutluğ Dönemleri (1193-1198) Begtimur 1193 yılında suikast ile öldürüldü. Onun failinin Hezâr Dînârî yahut Batınîler olduğu rivayet edilmektedir. İlki daha kuvvetli ihtimaldir. Ondan sonra tahta Hezâr Dînârî çıktı ancak başta çok fazla kalamadan 1198 yılında vefat etti. Dînârî'den sonra tahta geçen Kutluğ da Ermeni asıllı olduğu için kabul görmedi ve öldürüldü. el-Melik el-Mansûr Muhammed Dönemi (1198-1206) 12 yaşında tahta çıktı. Yaşı küçük olduğu için Şucâeddîn Kutluğ, kendisine atabek oldu. Muhammed büyüyünce atabekini öldürdü ve bu durum, halkın kendisine karşı olumsuz bir tavır almasına sebep oldu. 1204-1205 yılında Azerbaycan'a giren Gürcüler, Malazgirt ve Erciş gibi Ahlatşah topraklarına hareket ettiler. Karşılıklarına bir ordu da çıkmadığı için geniş yağma hareketlerinde bulundular. Yine çok geçmeden tekrar Ahlatşah topraklarına girerek Erzurum sınırındaki Ahlatşah toprağı olan Hısnu Tıbn'a ulaştılar. Bu defa Ahlatşah Muhammed, Erzurum Selçuklu meliki Muğîseddîn Tuğrul Şah'dan yardım istedi. Neticede aldığı yardım ile Gürcüler bozguna uğratıldı ve komutanları Küçük Zekari öldürüldü. İzzeddîn Balaban Dönemi (1206-1207) ve Beyliğin Yıkılışı Balaban uzun uğraşlar sonucu Ahlatşah tahtını elde etti. Ancak bu defa bölgede tekrar Eyyübî tehlikesi

belirdi. Eyyûbî sultanı Melik el-Âdil'in oğlu ve aynı zamanda Meyyâfârikîn hâkimi olan Melik el-Evhad Necmeddîn Eyyûb, Ahlatşahlarda yaşanan iç karışıklıklardan dolayı bazı Ahlatşah topraklarını ele geçirse de Balaban tarafından püskürtüldü. 1207 yılında babası Melik el-Âdil'den yardım alan Melik el-Evhad, tekrar Ahlatşahlar ülkesine girip Balaban'ı bu defa mağlup etmeyi başardı. Balaban ise Ahlat'a çekildi. Melik el-Evhad ise bu esnada Ahlatşahlardan Muş'u aldı. Ahlat'ta sıkışan Balaban, eski müttefiki Erzurum Selçuklu meliki Mugîseddîn Tuğrul Şah'dan yardım istedi. Bunun üzerine Erzurum meliki, askerleriyle gelip Balaban ile birleşti. Müttefikler meydana gelen savaşta Melik el-Evhad'ı mağlup ederek Eyyûbîlerin eline geçen Muş'u kuşattılar. Şehrin düşmesi an meselesiyken Erzurum Selçuklu meliki Mugîseddîn Tuğrul Şah, Ahlatşah ülkesine hâkim olmak için Balaban'ı öldürdü. Ahlatlılar ise Mugîseddîn Tuğrul Şah'ı şehre sokmayarak el-Melik el-Evhad'ı davet etti. Böylelikle Ahlatşahlar Beyliği sona ererek toprakları Eyyûbîlere geçti.

MENGÜCEKLİLER-DANIŞMENDLİLER MENGÜCEKLİLER

Beyliğin Kuruluşu, Mengücek Gazi Ve İshak Bey Dönemleri Mengücekliler, başlangıçta Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı bir emir olan ve beyliğe adını veren Mengücek Gazi tarafından Malazgirt Meydan Muharebesi akabinde Anadolu'da kurulmuş bir Türk beyliğidir. Beyliğin kurucusu Mengücek Gazi'nin ne zaman vefat ettiği tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte onun 1118 yılı öncesinde öldüğü tahmin edilmektedir. Mengücekliler'in Anadolu'da hâkim oldukları başlıca yerler Erzincan, Kemah, Şebinkarahisar ve Divriği'dir. Beylik, ikinci hükümdarı İshak Bey'in ölümü (1142) sonrasında Kemah-Erzincan ve Divriği kolu olarak hüküm sürmüştür. Beyliğin Kemah-Erzincan koluna Türkiye Selçuklu hükümdarlarından Sultan I. Alaeddin Keykubad son vermiştir (1228). Divriği kolunun ise ne zaman son bulduğu belli değildir. Ancak bu kolun 1277 yılı öncesinde hâkimiyetini kaybettiği tahmin edilmektedir. Beylik en ihtişamlı devirlerini Fahreddin Behram Şah döneminde (1162-1225) yaşamıştır. Mengücekliler'in, Anadolu'da Türk-İslam kültürünün yerleşmesi hususundaki katkıları büyüktür. Divriği'deki meşhur Ulu Camii de onların döneminden kalmıştır. Kemah-Erzincan Kolu Bu kolun ilk beyinin kim olduğu bilinmemektedir. İkinci beyi Mengücek Gazi'nin torunu ve İshak Bey'in oğlu Davud Şah'dır. Davud Şah 1151 yılında eşi tarafından yayının kirişi ile boğdurulmak suretiyle öldürtülmüştür. Bundan sonra beyliğin hem Kemah-Erzincan koluna hem de Divriği koluna, İshak Bey'in bir diğer oğlu olan Süleyman hâkim olmuştur. Onun 1162 yılında öldüğü tahmin edilmektedir. Ondan sonra ise bu kolun başına beyliğe en ihtişamlı dönemlerini yaşatan Fahreddin Behram Şah geçmiştir. Erzincan, Behram Şah zamanında (1162-1225) önemli bir kültür ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Düşünlerinde ve yas günlerinde halkının yanında yer alan ve onları yalnız bırakmayan Behram Şah'ın en önemli özelliği doğaya karşı olan saygısı ve sevgisidir. Kendisi doğadaki canlıların özellikle kış soğuklarında beslenebilmeleri için doğaya muhtelif yiyecekler koydurmayı ihmal etmemiştir. Behram Şah döneminde Mengücekliler ile Türkiye Selçukluları arasındaki münasebetler de oldukça dostane bir şekilde devam etmiştir. Ancak ondan sonra beyliğin bu kolunun başına geçen oğlu Alaeddin Davud Şah döneminde bu münasebetler gergin bir hal almıştır. Davud Şah'ın Sultan Alaeddin Keykubad'a karşı izlediği ikiyüzlü politika ve yine ona karşı bir ittifak kurma yönündeki faaliyetleri bu kolun sonunu getirmiştir. Sultan Alaeddin, 1228'de Davud Şah'ı da tutuklatarak beyliğin bu koluna son vermiş ve hâkim olduğu yerleri doğrudan Türkiye Selçukluları merkezine bağlamıştır. Divriği Kolu Bu kolun ilk beyi İshak Bey'in oğullarından Süleyman'dır. Onun 1151-1162 yılları arasında beyliğin her iki koluna da hükmettiği tahmin edilmektedir. Kendisinden sonra beyliğin Divriği kolunu oğlu Şahinşah idare etmiştir. Şahinşah'tan sonra oğlu Süleyman, ondan sonra da Süleyman'ın oğlu Ahmed Şah bu kolun başına geçmiştir. Divriği'deki meşhur Ulu Camii Ahmed Şah döneminde yapılmıştır (1228-1229). Ahmed Şah'ın 1243-1244 yıllarında, kesin olarak bilinmeyen bir tarihte öldüğü tahmin edilmektedir. Kendisinden sonra ise oğlu Salih'in Divriği'deki idareyi ele aldığı bilinmektedir. Salih Bey'in ne zaman öldüğü ya da Divriği kolunun ondan sonraki durumunun ne olduğu hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kesin olan bir şey varsa da o da bu kolun 1277 yılından önceki bir tarihte yıkıldığıdır. Mengücekliler'in Divriği kolu ile Selçuklular arasındaki münasebetler oldukça dostane bir şekilde devam etmiştir. Bu kola mensup beylerin bastırdıkları paralarda ya da yaptırdıkları eserlerde genelde Türkiye Selçuklu hükümdarlarının isim ve unvanları yer almıştır. Bu da gösteriyor ki, bu kol umumiyetle Selçuklular'a bağlı kalmıştır.

DANIŞMENDLİLER

Beyliğin Kuruluşu ve Yükselişi Danişmenli Beyliği de Mengücekli Beyliği gibi Alp Arslan'ın Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'da kurulmuş bir Türk beyliğidir. Beyliğin kurucusu, Büyük Selçuklu Devleti bünyesinde önemli görevlerde bulunmuş olan Danişmend Ali Taylu'nun oğlu Gümüştegin Ahmed Gazi'dir. Ahmed Gazi babasının lakabı olan "Danişmend"i de kullanmıştır. Beyliğin kuruluş yılı kesin olarak bilinmemekle birlikte 1084 yılında Gümüştegin adına basılmış bir sikkeden, bu beyliğin işaret edilen yılda ya da daha öncesinde kurulmuş olduğunu tahmin ediyoruz. Danişmendli Beyliği, güçlü dönemlerinde Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Malatya gibi şehirleri de içine alan geniş bir coğrafyaya hükmetmiştir. Söz konusu yerlerde yaptırmış oldukları hanlar, hamamlar ve medreseler gibi yapılarla da buralarda Türk-İslam kültürü ve sanatını yerleştirmişlerdir. Beyliğin kurucusu olan Gümüştegin Ahmed Gazi, gayrimüslimlere karşı oldukça başarılı mücadeleler vermiştir. Ancak bir savaşta esir alınan Hristiyan reislerini Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan'dan habersiz bir şekilde fidye karşılığında serbest bırakması, bu fideden sultana vermemesi ve

daha önceden sultanın fethetmeye çalıştığı ancak fethedemediği Malatya'yı gayrimüslimlerin elinden alıp Danişmendli topraklarına katması sultan ile arasını açmıştır. Neticede Sultan Kılıç Arslan ile yaptığı savaşta mağlup olan (1103-4) Ahmed Gazi kısa bir süre sonra hayatını kaybetmiştir (1104-1105). Gümüştegin Ahmed Gazi'den sonra beyliği uzun bir müddet on bir kardeşini öldürterek tahta çıktığına dair kayıtlar bulunan Emir Gazi idare etmiştir (1104/1105-1134). Beylik hem bu dönemde hem de Emir Gazi'den sonra idareyi ele alan oğlu Melik Muhammed döneminde (1134-1142/1143) gücünü muhafaza etmiştir. Selçuklu-Danişmendli Mücadeleleri ve Beyliğin Yıkılışı Melik Muhammed'den sonra gerek Danişmendli liderleri arasındaki rekabetler ve taht mücadeleleri gerekse Selçuklular ile Danişmendliler arasındaki mücadeleler ile beylik güç kaybetmeye başlamıştır. Özellikle Türkiye Selçukluları hükümdarları I. Mesud (1116-1156) döneminin sonlarında ve II. Kılıç Arslan (1156-1192) döneminde Danişmendliler, Anadolu'daki üstünlüklerini Selçuklular'a kaptırmıştır. Melik Muhammed'den sonra Danişmendli Beyliği genellikle Sivas, Kayseri ve Malatya olmak üzere üç merkezden, üç farklı bey tarafından idare edilmiştir. Danişmendli beyleri, gerek Bizans ile gerekse Zengiler'den Atabek Nureddin Mahmud ile ittifakları sayesinde uzun bir müddet Selçuklular'a karşı koyabilmişlerdir. Ancak özellikle Nureddin Mahmud'un 1174 yılında vefat etmesi Anadolu'daki durumu onların aleyhine döndürmüştür. Daha önceden Kayseri'yi ele geçirerek (1166-1169) buradaki Danişmendli koluna son veren Sultan II. Kılıç Arslan, Atabek Nureddin'in vefatını da fırsat bilerek 1175 yılında Sivas'taki 1178'de de Malatya'daki Danişmendli kollarına son vermiştir. Bu mücadelelerin yaşandığı dönemlerde diğer bütün Danişmendli toprakları da Türkiye Selçukluları'nın eline geçmiştir.

ARTUKLULAR VE DİĞER BEYLİKLER 1. ARTUKLULAR (1102-1409)

Artuklular; Hısn-ı Keyfa (1102-1232), Mardin (1108-1409) ve Harput (1112-1124 ve 1185-1234) olmak üzere üç kol halinde siyasî hayatlarına devam eden bir beyliktir. Ayrıca I. Dönem Beylikleri içerisinde de en uzun ömürlü olanıdır. Artukluların isim babası Artuk Bey, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda görev almış önemli komutanlardan birisidir. Malazgirt Savaşı'ndan sonra başlayan Anadolu gazaları ve el-Cezire'nin fethinde görev almış olan Artuk Bey, Sultan Melikşah ile yaşadığı problemler yüzünden Suriye Selçuklu hükümdarı Tutuş'un maiyetine girmiştir. Tutuş da hizmetlerinden dolayı kendisine Kudüs'ü ikta olarak vermiştir. Artuk Bey, 1098 yılındaki ölümüne kadar Kudüs'te yaşadığından sonra vefat edince yerine oğulları Sökmen ve İlgazi geçmiştir. Fakat Haçlıların Antakya önünde Selçukluların görevlendirdiği orduyu mağlup etmesiyle savunmasız kalan Kudüs de Fatimiler tarafından kuşatılmış ve ele geçirilmiştir (1099). Kudüs'ü kaybeden Sökmen ve İlgazi ardından el-Cezire bölgesindeki bir takım siyasî hadiselerin içine müdahil olmuşlardır. Sökmen nihayetinde 1102 yılında Hısn-ı Keyfa'yı zapt edip burayı başkent yapmasıyla Artuklu Beyliği kurulmuştur. Ardından İlgazi'nin 1108 yılında Mardin'i, Belek b. Behram'ın da 1112 yılında Harput'u alıp buralarda Artukluların diğer kollarını kurmalarıyla Artuklular, üç kol halinde siyasî hayatlarını devam ettirmeye başlamışlardır. İlk dönemlerde birlikte hareket ettikleri anlaşılabilir bu üç kolun, Sökmen ve İlgazi'nin oğulları Davud ve Timurtaş'ın başa geçmesiyle müstakil bir şekilde hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Zengîlerin ortaya çıkmasıyla da bölgedeki nüfuzlarını kaybetmeye başlamışlardır. Özellikle İmadeddin Zengî ile yaptıkları mücadelelerde hem Hısn-ı Keyfa hem de Mardin Artukluları birkaç defa mağlup edilmişlerdir. Bu hadiselerin ardından alınan başarısızlıklar Artukluların yükselişini engellemiş ve söz konusu beylik de bölgedeki diğer büyük güçler arasında sıkışık kalmıştır. İmadeddin Zengî'nin 1144 yılındaki ölümünün ardından büyük bir tehlikeden kurtulan Artuklular bir dönem çevredeki bazı şehir ve kaleleri geri almışlardır. Ancak Zengî hükümdarı Nureddin Mahmud'un 1174 yılındaki ölümünün ardından Mısır ve Suriye'de bir devlet kuran Selahaddin Eyyûbî'nin bölge ile ilgilenmesi ile Eyyûbîlerin tehdidi altına girmişlerdir. Nitekim Selahaddin Eyyûbî, Harran, Habur, Dara ve Nusaybin'i aldıktan sonra Mardin Artuklularına bağlı Meyyâfârikîn'i 1185 yılında zapt etmiştir. Bu hadiseler ile birlikte Artukluların bölgedeki etkileri gün gittikçe azalmaya başladı. XII. asrın başından itibaren Türkiye Selçuklularının da bölgeye müdahil olmalarıyla birlikte Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîler arasında kalan Artuklular, iki taraf arasında denge siyaseti yürütmek zorunda kalmışlardır. Fakat Hısn-ı Keyfa Artukluları, Eyyûbîler tarafından 1231 yılında; Harput Artukluları da Türkiye Selçukluları tarafından 1234 yılında ortadan kaldırılmıştır. İki Artuklu kolunun peş peşe ortadan kaldırılmasıyla tek başına kalan Mardin Artukluları, uzun bir süre varlığını devam ettirmeyi başaracaktır. Fakat Moğol istilasının başlamasıyla Mardin Artukluları da büyük tehlike altına gireceklerdir. Mardin, 1260 yılında Moğollar tarafından kuşatılmış ve devrin Artuklu hükümdarının İlhanlılara tabi olacağı sözünü verdikten sonra kuşatma kaldırılmıştır. Bu münasebetle İlhanlıların 1335 yılında yıkılış sürecine girmesiyle Artuklular bu kez bölgedeki diğer önemli güç olan Memlûk Devleti'ne tabi olmak zorunda kalacaktır. Memlûklerin boyunduruğunda uzun bir süre kalan Mardin Artukluları, bölgedeki diğer Türkmen hanedanlıkları olan Akkoyunlu ve Karakoyunluların mücadelesinde denge siyaseti yürütmeye başlamışlardır. Fakat 1409 yılında son Artuklu hükümdarı Şehâbeddin Ahmed'in Mardin'i Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'a teslim etmesiyle bu beylik tarihe karışmıştır.

2. YINALOĞULLARI (1095–1183)

Yinaloğulları, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Amid başkent olmak üzere Eğil, Yemaniye ve Cebabire kalelerine sahip bir Türkmen beyliğiydi. Bu beyliğin kurucusunun kim olduğu henüz tam bilinmemekle beraber Sadr adında bir Türkmen beyinin 1095 yılında Amid'de hâkimiyet sürdürdüğü görülmektedir. Öte yandan Yinaloğullarının bilinen ilk beyi, Sadr olmasına rağmen beyliğin gerçek kurucusu ve isim babası Sadr'ın ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Yinal et-Türkmanî'dir. Onun da ölümünden sonra yerine oğlu Fahruddevle İbrahim geçmiştir. Bu dönemde çevredeki bazı yerlere karşı topraklarını genişleten Fahruddevle'nin ölümü ile birlikte yerine oğlu Ebu Mansur İl Aldı geçmiştir. İl Aldı, İmadeddin Zengî'nin bölgede güçlenmesi üzerine onu metbû tanıyıp adına hutbe okutmuştur. Bundan kısa bir süre sonra Sa'düddeve İl Aldı, otuz iki yıllık beylikten sonra ölmüş ve yerine oğlu Cemalüddin Şemsülmülk Mahmud geçmiştir. Zayıf bir kişiliğe sahip olan yeni Amid beyinin bu durumundan faydalanarak Vezir Müeyyidüddin Ebu Ali b. Nisan, önce beyliğin tüm işlerini üzerine almış, ardından da Yinaloğulları adına Amid'de Nisanoğulları dönemini başlatmıştır. Nisanoğlu'nun Mardin Artuklu

hükümdarı Timurtaş'ın veziri Zeyneddin'i Mardin'de bir suikast sonucu öldürtmesi üzerine Artuklu ordusu 1151 yılında Amid'i kuşatmış, araya Ahlatşahlar'ın veziri Bahaaddin b. Mesud'un girmesi sayesinde şehir, Artukluların eline geçmediyse de Timurtaş'ı metbû tanımak zorunda kalmışlardır. Müeyyüdüddin Ebu Ali b. Nisan'ın ölmesiyle vezir olarak oğullarından Cemalüddeve Kemalüddin Ebu'l-Kasım Ali yerine geçmiştir. Hısn-ı Keyfa Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed, topraklarını genişletmek üzere Selahaddin Eyyübî'den yardım istemiştir. Eyyübî sultanı da Nureddin Muhammed'e verdiği sözü yerine getirmek maksadıyla Amid'i, Hısn-ı Keyfa Artukluları ile birlikte muhasara etmiştir. Bahaüddin Mesud, Amid'in muhasara güçlerine dayanamayacağını da anlayınca Selâhaddin'den değerli eşyalarını almak sebebiyle belli bir süre istemiş, ardından şehri terk etmiştir. Selahaddin, şehri bağlı amillikleriyle birlikte Nureddin Muhammed'e vermiştir. Böylece Yıvaloğulları beyliği de tarihe karışmıştır (1183).

3. DİLMAÇOĞULLARI (1095–1394)

Erzen ve Bitlis merkezli bir beylik kuran Dilmaçoğulları, XII. asrın sonlarına doğru Erzen'den ibaret olan bir hâkimiyet alanına sahip olmuşlardır. Dilmaçoğulları, Orta Çağ kaynaklarında Dilmaç dışında Dimlaç, Toğan Arslan veya el-Ahdeb (kambur) oğulları olarak da zikredilmektedir. Beyliğin kim tarafından, nasıl ve ne zaman kurulduğu konusu tam olarak bilinmemektedir. Sadece bu beyliğe adını veren Dilmaç et-Türkî olduğu anlaşılmaktadır. Oğlu Dilmaçoğlu Mehmed (1076–1082?) adına ise, 1076 yılında Kuzey Suriye siyasetine müdahil olan Türkmen beyleri arasında tesadüf edilmektedir. 1079 yılında diğer Türkmen beyleriyle birlikte Tutuş'un yanından ayrılan Dilmaçoğlu Mehmed, bir müddet kuzey Suriye'de yağma hareketlerinde bulunduktan sonra Vestan'a (Gevaş) kadar gitmiş ve bir süre sonra da Vestan'a sahip olmuştur. Dilmaçoğlu Mehmed tarafından 1079–1080 yılı civarında Vestan ve havalisinde kurulan Dilmaçoğlu beyliği, onun da ölümü ile birlikte Hüsämüddeve Alp-tekin'in (1082?-1113) idaresine girmiştir. Hüsämüddeve'nin önce Bitlis ardından da Tutuş'un ölümü sonrası oluşan ortamdan faydalanarak Diyâr-ı Bekr'in önemli şehirlerinden Erzen'i ele geçirmesiyle Erzen'de Dilmaçoğulları Beyliği de kurulmuştur. Hüsämüddeve Alp-tekin'in vefatından sonra (1113) Dilmaçoğulları beyliğinin başına oğlu Şemsüddeve Toğan Arslan el-Ahdeb (1113–1134) geçmiştir. Dilmaçoğullarının en meşhur beylerinden biri olan Şemsüddeve Toğan Arslan, yirmi yılı aşkın iktidarı boyunca daha çok Mardin Artuklu emiri İlgazi'nin yanında Haçlı ve Gürcülerle yapılan mücadelelerde etkin rol almıştır. Şemsüddeve Toğan Arslan 1134 yılında öldüğünde oğlu Kurti (1134–1143), Dilmaçoğullarının yeni beyi olarak başa geçmiştir. Ardından Kurti'nin de ölümü ile birlikte beyliğin başına kardeşi Şemseddin Yakut Arslan (1143–1145) geçmiş, fakat o da kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Yerine geçen Fahruddeve Devletşah, 1183 yılında Eyyübî hâkimiyetini tanıyarak Selahaddin'in hizmetine girmiştir. Daha sonra II. Sökmen'in yerine Ahlatşahi olan Bektimur, Selahaddin Eyyübî'ye muvafakati sebebiyle Dilmaçoğullarından Bitlis'i almış ve Dilmaçoğulları Beyliği de Bitlis ve Erzen olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bitlis Devletşah'ın idaresinde kalırken Erzen, yeğeni Hüsameddin Tuğrul'un (1193?-1230) yönetimine bırakılmıştır. Hüsameddin Tuğrul, ardından bölgeye gelen Celaleddin Harezşah'a tabi olmuştur. Fakat Celaleddin Harezşah'ın 1230 yılında Eyyübî-Anadolu Selçuklu ittifakı karşısında Yassıçemen Savaşı'nda yenilmesi ile birlikte zor duruma düşen Hüsameddin Tuğrul, Eyyübîlerden af dilemişse de Meyyâfârikin ve Hani hâkimi Şihabeddin Gazi, Erzen'in kendisine verilmesini talep etmiştir. Hüsameddin Tuğrul, her ne kadar buna direnmişse de Şihabeddin Gazi 1230 yılında Erzen'i ele geçirmiştir. Dilmaçoğulları, Erzen'i kaybetmelerinin ardından Hani'ye gitmek zorunda bırakılmışlardır. Dilmaçoğullarının XIII. yüzyılın sonlarına doğru tekrar gelip Erzen'e sahip oldukları görülmektedir. Fakat güçlerini büyük oranda kaybedip hâkimiyetleri Erzen şehri ile sınırlı kalmıştır. Dilmaçoğulları bölgedeki diğer güçler arasında uzun bir süre hayatta kalmaya çalıştıysalar da XIV. yüzyılın sonlarına doğru ortadan kalktıkları anlaşılmaktadır. Nitekim 1394 yılından sonra bir daha kaynaklarda Erzen beylerinden bahsedilmemektedir.

4. KIZIL ARSLANOĞULLARI (1096-1142)

Tutuş'un 1095 yılındaki ölümü sonrası Diyâr-ı Bekr bölgesindeki şehir, kasaba ve kalelerin Türkmen ümera tarafından paylaşılması sırasında Siirt, Tanza ve Bahmerd'i içine alan bölge, Kızıl Arslan adında bir emir tarafından ele geçirilmiştir. Kızıl Arslanoğulları hakkındaki bilgiler bir hayli az olmakla birlikte beyliğe ismini veren Kızıl Arslan'ın, Azerbaycan bölgesi emirlerinden biri olduğu ve 1093 yılında öldürülen Azerbaycan Selçuklu meliklerinden İsmail b. Yakutî b. Davud'un (Çağrı Bey) maiyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Büyük Selçuklu sultanı Berkyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasında, 1103 yılında Hoy şehri önünde vuku bulan muharebede Kızıl Arslan, Ahlatşah Sökmen ve Antakya emiri Yağısıyan oğlu Mehmed ile birlikte, metbûları Muhammed Tapar'ın safında bulunmuşlardır. Bu bilgiler dışında Kızıl Arslan Beyliği hakkında bilgiler bir hayli azdır. Beyliğin, İmadeddin Zengî'nin 1142 yılında Siirt'i ele geçirmesiyle ortadan kalktığı bilinmektedir.

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA DEVLET TEŞKİLATI SALTANAT

Türkiye Selçuklularında devlet teşkilatının merkezinde sultan yer almaktaydı. Bu teşkilat, sultandan başlayarak hiyerarşik bir şekilde genişleyen bir halka ya da bir piramit gibi merkezden taşraya doğru yayılan bir yapıya sahipti. Sultan, devlet idaresindeki en üst düzeydeki otoriteydi ve aynı zamanda teşkilat içerisinde yer alan diğer otoritelerin de kaynağını teşkil ediyordu. Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Sultan Süleymanşah tarafından kullanılmaya başlanan "sultan" unvanı, daha sonraki dönemlerde de kullanılmaya devam etti. Süleymanşah döneminde sade denebilecek bir yapısı olan saltanat kurumu giderek daha karmaşık ve kurumsal bir hale geldi. Saltanatın en büyük problemi, veraset hukuku ile ilgili sorunlardan kaynaklanan iktidar kavgalarıydı. Hanedan mensuplarının tamamının doğal olarak devlet idaresinde hak sahibi olması bu yöndeki taleplerin önünün kesilmemesine neden oluyor ve tahta çıkan şehzadeler genellikle kardeşleri, ağabeyleri ya da başka akrabaları tarafından tahtlarından indirilmek isteniyorlardı. Kendilerine melik unvanı verilen ve idari tecrübe edinmeleri için yanlarına katılan atabeylerle eyaletlere gönderilen şehzadeler hükümdar olacaklarına ilişkin bir özgüvenle yetiştiriliyorlardı. 1196 yılında Rukneddin Süleymanşah tarafından ülkenin hanedan üyeleri arasındaki paylaşılması uygulaması kaldırılmış olmakla birlikte köklü siyasi alışkanlıkların değişmesi mümkün değildi. Moğol istilasından sonra sultanın otoritesi büsbütün buharlaştı ve saltanat makamı gücünü yitirdi.

SARAY TEŞKİLATI

Türkiye Selçuklularında saray teşkilatı, sarayda bulunan ve temel olarak sultana hizmet eden bir memurlar ordusundan meydana gelmekteydi. Sarayın mali işleyişinden sultanın şahsi işlerine kadar her işle meşgul olan bu teşkilat Emir-i Hacib, Emir-i Perdedar, Emir-i Dâd, Üstaduddâr, Emir-i Çaşnigir, Emir-i Candar, Emir-i Silah, Emir-i Meclis, Münecim, Hazinedar-ı Hass, Emir-i Şikâr, Emir-i Alem, Emir-i Âhur, Rikabdar, Emir-i Devat, Emir-i Mahfil, Camedâr, Şarabdâr-ı Hass, Emir-i Taşt, Havayic-i Salâr ve Çavuş gibi memurlar ve bunların emri altında çalışan hizmetlilerden meydana geliyordu.

İDARİ TEŞKİLAT

Merkez Teşkilatı Türkiye Selçuklularında idari teşkilat merkez teşkilatı ve taşra teşkilatı olmak üzere iki temel üzerine kurulmuştu. Merkezde sultandan sonra en güçlü olan yönetici vezirdi. İdari teşkilat, birçok divandan meydana geliyordu ve bunlardan en üst seviyede olanı Divan-ı Saltanattı. Sahib-i A' zam unvanı ile vezirin başkanlık ettiği bu divan devlet merkezinde bulunurdu. Divan-ı Âli olarak bilinen ve Emir-i Şimşir unvanlı bir komutan tarafından korunmakta olan divan, alt kademeli başka divanlardan ve bunların reislerinden oluşuyordu. Divan-ı Saltanatın bileşenleri olan diğer divanlar Niyabet-i Saltanat, Divan-ı İstifa, Pervanecilik Divanı, Divan-ı Ârız, Divan-ı Tuğra ve Divan-ı İşraf adlarını taşıyan ve her biri farklı idari alanlarda çalışmakta olan divanlardı. Merkez teşkilatta Divan-ı Saltanatta yer almayan başka üst düzey memurlar da vardı. Bunlar Atabey, Emir-i Dâd ve Beylerbeyi idi. Taşra Teşkilatı İdari teşkilatın ikinci unsuru taşra teşkilatı olup bu teşkilat merkez teşkilatının doğal bir uzantısıydı. Onun sıkı denetim ve kontrolü altındaydı. Taşra teşkilatının başında Melik unvanını taşıyan şehzadeler bulunurdu. Sahil bölgelerinin idari yapısının başında bulunan idarecinin unvanı Emir-i Sevahil idi.

ASKERİ TEŞKİLAT

Ordu Türkiye Selçuklularında askeri teşkilatın temeli kara ordusuna dayanmaktaydı. Bu ordu gulâm ve ikta birliklerine ilave olarak tabi devlet ve emirliklerin birlikleri, ülkenin uç bölgelerinden gelerek orduya iştirak eden askerler, gönüllüler ve ecrî hor denilen ücretli askerlerden oluşuyordu. Temel vazifeleri sultanı korumak ve onun emirlerini yerine getirmek olan gulamlar Müfred, Halka-i Hass, Gulaman-ı Dergâh ve Mülâzıman-ı Yatak denilen dört topluluğa ayrılmaktaydı. Savaşlarda alınan esirlerden ya da pazarlarda satılan kölelerden satın alınarak temin edilen gulamlar sarayda sıkı bir eğitime tabi tutulur ve kendilerine dört ayda bir bitegânî adı verilen bir ödeme yapılırdı. Beyler, emirler ve diğer devlet görevlilerine verilen iktalarda beslenen ve barış zamanlarında eyaletlerde ikamet eden ikta birlikleri başlarında ellibaşı adı verilen komutanların yer aldığı birlikler şeklinde yapılandırılır ve aynı zamanda taşrada güvenlik ve asayiş meselelerinden de sorumlu olan sübaşının komutası altında olurlardı. Savaş Düzeni ve Askeri Teçhizat Türkiye Selçuklu ordusu Emir, Emir-i Sipehsalar, Beylerbeyi, Sübaşı ve Serasker unvanlı komutanlar tarafından idare edilmekteydi. Sefere çıkılacağı vakit ikamet ettikleri bölgelerden gelerek belirlenen yerde toplanan birliklerin meydana

getirdiği ordu Piřdar, Meymene, Meysere, Kalb ve Saka adlarını taşıyan birimlerden oluşuyordu. Neftçi, barutçu ve nekkâbların da görev aldığı orduda ok, yay, kılıç, mızrak, gürz, topuz, kargı, balta, hançer ve benzeri saldırı silahları ile zırh, miğfer, kalkan, mancınık, arrâde ve çarh gibi savunma unsurları kullanılıyordu.

ADLİ TEŞKİLAT

Türkiye Selçuklularında adli teşkilat üç temel sacayaktan meydana geliyordu. Bunlar Şer'î Hukuk, Örfî Hukuk ve Askerî Hukuk idi. Adli teşkilatın temsil ettiği hukuki otorite, Kadı'l-Kudatlık adı verilen makamın başında buluna Kadı'l-Kudat'ın uhdesindeydi. Devlet merkezinde ikamet eden bu üst düzey bürokrati sultan tayin ederdi. Aynı zamanda Kadıleşker sıfatıyla askeri davalara da bakabilen Kadı'l-Kudat, hukuk sisteminin ülke sathındaki işleyişinden sorumluydu. Kadıların atama ve azilleri onun yetki alanındaydı. Şer'î Mahkemeler, Mezalim Mahkemeleri ve Askerî Mahkemelerden oluşan yargı sisteminin belkemiğini Kadı meydana getirmekteydi. Sultanın adaletinin temsilcisi olma sıfatıyla gerek halk gerekse memurlar arasında büyük bir itibara sahip olan Kadı nikâh, miras, vesika, senet ve sicil işlemleri ile meşgul olur, cami, medrese, hankâh, zaviye, türbe ve yol gibi kamu işlerini yürüten vakıfların hukuka uygun bir biçimde işleyişi temin ve yolsuzluklarla mücadele eder, henüz yaş olarak küçük olup kendi mallarını yönetemeyen yetimlerin mallarını muhafaza ederdi. Aynı zamanda resmi ve gayri resmi teşkilatların faaliyetlerinin hukuka uygun olup olmadığının denetlenmesi de Kadı'nın sorumluluğundaydı.

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA KÜLTÜR VE MEDENİYET TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA KÜLTÜR VE MEDENİYET

Türkiye Selçuklularında kültür ve medeniyet, Büyük Selçuklular dönemi ile birlikte şekillenen Türk-İslam kültür ve medeniyet birikiminin bir parçasıdır. Türkiye Selçukluları, sözü edilen birikimi miras almış ve sonraki süreçte hâkimiyet kurdukları Anadolu coğrafyasının birikimiyle sentezleyerek daha geniş ölçekli bir kültür ve medeniyet inşa etmişlerdir.

TOPLUM

Türkiye Selçuklularının erken dönem toplumsal yapısı, toplumsal hayatları gazâ kültürü ile şekillenen konargöçer Türkmen topluluklarından meydana geliyordu. Anadolu'ya bütün sosyal ve kültürel birikimleri ile birlikte bir vatan kurmaya gelen Türkmenler, Türkiye Selçuklularının siyasi kudreti ile biçimlenen bir coğrafyada yeni bir toplumsal varolma biçimine evrildiler. Bizanslılardan alınan yeni topraklara hem kendileri yerleştiler, hem de yeni yerler fethederek doğudan gelen soydaşlarına yerleşim alanları açtılar. Yeni fethedilen topraklara yerleşme eğilimi, Türkiye Selçuklularını meydana getiren Türkmenlerin yerleşik hayata geçme süreçlerini hızlandırdı ve bu şekilde onlar için yeni bir toplumsal varolma biçimi ortaya çıktı. Devletleşmeye paralel olarak hızlanan şehirleşme ile birlikte Türkmenler arasında toplumsal tabakalaşma da oluşmaya başladı. Bu şekilde yönetici sınıfa ilave olarak askerler ve din adamlarından oluşan topluluklar teşekkül etti. Türkiye Selçukluları döneminde toplumsal yaşamın en önemli özelliği, Büyük Selçukluların aksine ağırlıklı olarak Müslümanların bulunduğu bir coğrafyada değil, bazı bölgelerde gayrimüslim toplulukların nüfus olarak daha yoğun olduğu ve genel manada kalabalık denebilecek bir gayrimüslim nüfusun yaşadığı bölgelerde oluşması idi. Türkmenlere ilave olarak gayrimüslimler de Türkiye Selçuklularının kalabalık tebarları arasında yer alıyordu. Gayrimüslimler Türkiye Selçukluları, erken dönemlerde daha ağırlıklı olmak üzere tarihleri boyunca gayrimüslimler ile birlikte yaşamışlardı. Türkiye Selçuklu toplumunun oluşumunda başat bir unsur olarak kendini gösteren bu durum, Anadolu coğrafyasında İslam dünyasının başka hiçbir yerinde olmayan güçlü bir hoşgörü kültürünün ortaya çıkmasını sağladı. Gayrimüslim topluluklar Türkiye Selçuklularından çok memnun olup onların hâkimiyeti ile birlikte Bizans'ın baskısından kurtularak rahat bir nefes almışlardı. Nitekim bazı Ermeni ve Süryani müellifler Selçuklulardan bu anlamda övgü ve minnettarlık duygularıyla söz etmişlerdir.

KÜLTÜR VE SANAT

Türkiye Selçuklularında kültür ve sanat birikimi, her alanda olduğu gibi Büyük Selçuklular döneminde şekillenmeye başlayan Türk-İslam kültürünün bir uzantısıydı. Bununla birlikte Anadolu unsurları da bünyesine katmak suretiyle kendine özgü bir biçim edinmişti. Dil, Eğitim ve İlmî Hayat Türkiye Selçukluları döneminde sözlü edebiyat dili olarak Türkçe kullanılmakla birlikte ilim dili dönemin diğer coğrafyalarında olduğu gibi Arapça, edebiyat dili ise Farsçaydı. Özellikle Moğol istilasından sonraki süreçte Türkçe de bir yazı dili olarak kendini gösterecekse de, daha önceki dönemde Arapça ve Farsça eksenli bir kültür birikimi vardı. Sarayda kullanılan dil ağırlıklı olarak Farsça olup Selçuklu sultanları Farsça şiirler yazar, evlatlarına Keykubad, Keyhüsrev ve Keykavus gibi Farsça isimler verirdi. Türkiye Selçuklu coğrafyasında eğitim ve öğretim faaliyetleri adet olduğu üzere medreseler aracılığıyla yürütülmekteydi. Konya, Sivas, Kayseri ve Tokat gibi merkezler başta olmak üzere Türkiye Selçuklu ülkesinde birçok medrese bulunuyordu. Bu medreselerde hem dini ilimler hem de müspet ilimler okutuluyordu. Anadolu'nun her köşesinde ilmi faaliyetlerle meşgul olan birçok ilim adamı ve mutasavvıf bulunuyordu. Örneğin Mevlana Celaleddin-i Rumi, Muhyiddin İbn Arabi ya da Yunus Emre gibi bugün halen çok meşhur olan birçok kimse bunlar arasındaydı. Mimari 12. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan Türkiye Selçuklu mimarisi dini, sivil ve askeri mimari olarak üç başlık altında ele alınabilir. Asya ve İran kültürlerinin mimari öğelerini Anadolu'ya taşıyan Türkiye Selçukluları, hâkimiyet kurdukları coğrafyanın mimari birikiminden de doğal olarak etkilenmişlerdir. Dolayısıyla Türkiye Selçuklu mimari kültüründe örneğin Ermeni, Rum ya da Süryani kültürü ile birlikte daha önceki dönemlerin antik birikimlerinden izlere rastlamak mümkündür. Ağırlıklı olarak taş malzemenin kullanıldığı Türkiye Selçuklu dönemi mimari eserlerinden onlarca günümüze ulaşmıştır. Bunların bazıları Konya'daki Sahib Ata Külliyesi, Beyşehir'deki Kubadabad Sarayı, Kayseri'deki Gevher Nesibe Hatun Dârüşşifası, Sivas'taki Çifte Minareli Medrese, Tokat'taki Silahtar Ömer Paşa Camii, Samsun'daki Kale Camii, Sinop'taki Pervane Medresesi, Kastamonu'daki Yılanlı Dârüşşifası, Kırşehir'deki Cacabey Medresesi, Malatya'daki Ulu Camii, Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese,

Amasya'daki Burmalı Minare Camii, Niğde'deki Alaeddin Camii, Aksaray'daki Alaeddin Keykubad Dâruşşifası, Ankara'daki Kalecik Köprüsü, Antalya'daki Yivli Minare Camii, Alanya'daki Kızıl Kule ve Afyon'daki Çay Han gibi eserlerdir. El Sanatları ve Sanayii Türkiye Selçuklularında el sanatlarının önemli bir yeri vardı. Dokumacılık, oymacılık, nakkaşlık, kakmacılık ve ciltçilik ile tezhip, minyatür, hat, ebru ve kabartma sanatları ülke içerisinde yaygın bir uygulama alanına sahipti. Anadolu'da dokunan halı ve kumaşlar dünyanın dört bir tarafından talep görüyordu. Konya, Kayseri, Sivas, Tokat ve Kırşehir gibi Selçuklu şehirlerinde birçok boyahane, bezirhâne ve sabunhane, ayrıca Alaiye'de Sultan Alaeddin Keykubad döneminde kurulan bir şeker imalathanesi vardı. Sanayii tesislerinde kullanılan hammaddenin büyük bir bölümü ülke içerisindeki madenlerden elde ediliyordu ve birçok Türkiye Selçuklu şehrinde darphaneler bulunuyordu.

EKONOMİK YAŞAM

Türkiye Selçuklularında ekonomik yaşam sosyopolitik yaşamın değişim ve dönüşümüne paralel olarak değişmiş ve dönüşmüştü. Erken dönemlerde gazâ ekonomisine dayanan ekonomik yaşam, zaman içerisinde tarım ve hayvancılık ya da ticaret gibi başka mali kalemleri de ihtiva eden daha geniş bir hatta yayılmıştı. Tarım ve Hayvancılık Konargöçer yaşam biçiminin doğal bir unsuru olarak hayvancılık ve kısa erimli tarımsal faaliyetler ile meşgul olan erken dönem Türkiye Selçuklu toplumu, devletleşme ve şehirleşmeye paralel olarak daha sabit ekonomik meşgaleler edinmeye başlamış ve bunun sonucunda tarım ve hayvancılık kalemleri hızlı bir gelişme kaydetmişti. Selçukluların gayrimüslim tebaanın tarımsal tecrübelerinden faydalanmak için işlettiği politikalar olumlu sonuçlar vermişti. Akdeniz bölgesinde buğday ve arpa üretimi yapılıyor, Kayseri'den Sivas'a ve Aksaray'dan Konya'ya kadar uzanan bölgelerde yoğun tarımsal etkinlikler gerçekleştiriliyordu. Yolların kenarları sulama kanalları ile dolu olan bu bölgelerde geniş ekili araziler, otlaklar, kayısı, erik, armut, badem, limon, portakal ve şeftali bahçeleri dikkat çekiyor, Konya yakınlarında yetişen Kamereddin eriği ve Selçuklu üzümü piyasada çok talep görüyordu. Öte yandan hayvancılık da giderek daha sistematik bir hale gelmiş, hem ticaret hem de sanayi kollarını besleyen bir kaynak haline dönüşmüştü. Ticaret Anadolu'nun doğu ile batıyı birbirine bağlayan yolları tutan bir coğrafya olduğunun farkında olan Türkiye Selçukluları, bu potansiyeli kullanmak için yoğun çaba harcamışlardı. Türkiye'nin dört bir yanına han ve kervansaraylar inşa ederek ticareti geliştirmiş, şehirlerde yer alan onlarca çarşı ve pazara ilave olarak uygun mıntıklarda uluslararası fuar niteliğinde pazarlar da açmışlardı. Antalya ve Sinop üzerinden denizasıra ticarete de el atan Türkiye Selçukluları, yabancı ülkelerle ticaret anlaşmalar yapmış, ülkelerine gelen yabancı tüccarlara devlet sigortası uygulayarak Anadolu'yu ticari açıdan daha cazip bir yer haline getirmişlerdi.